

199



könyv
könyvtár
könyvtáros

2002
február



Nemzet, kultúra, örökség

MILLENNIUMI KÖNYVMUSTRA

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

11. évfolyam 2. szám

2002. február

Tartalom

Könyvtárpolitika

Nemzet, kultúra, örökség.....	3
Dippold Péter: A könyvtárak változó szerepe az információs társadalomban	5

Fórum

Lakatos Éva: Könyvtáros főiskola – a semmiből	10
--	----

Műhelykérdések

Sándori Zsuzsanna: Mi a tudásmenedzsment?	13
--	----

Extra Hungariam

Sonnevend Péter: Brit könyvtári fejlemények	30
--	----

Perszonália

Jónás Károly: Egy könyvtárosi pálya hosszú évei. Interjú a 80 éves Vályi Gáborral, az Országgyűlési Könyvtár nyugdíjas főigazgatójával	36
Vályi Gábor: Forgácsok visszaemlékezéseimből	44

Könyv

Könyvtárosok kézikönyve 3.	47
Sütheó Péter: Ungváry Rudolf–Orbán Éva: Osztályozás és információkeresés	51

Hírek a Könyvtári Intézetből	56
------------------------------------	----

From the contents

Péter Dippold: The changing role of libraries in the information society (5);
Zsuzsanna Sándori: What is knowledge management? (13)

Cikkeink szerzői

Dippold Péter, a Könyvtári Intézet igazgatója; *Jónás Károly*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Lakatos Éva*, az OSZK munkatársa; *Sándori Zsuzsanna*, a Richter Gedeon Rt. műszaki könyvtárának munkatársa; *Sonnevend Péter*, a Kaposvári Egyetem tanszékvezető tanára; *Sütheő Péter*, a Berzsenyi Dániel Főiskola docense; *Vályi Gábor*, az Országgyűlési Könyvtár ny. főigazgatója

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram



Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

Nemzet, kultúra, örökség

Kölcsey Hymnuszának születésnapja immáron régóta a Magyar Kultúra Napja, január 23., illetve az ünnepnap vigiliája, 22. jelentős kulturális rendezvények, megemlékezések, seregszemlék alkalmá. Az idei évben egyúttal egy össznemzeti nagy ügynek, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum bicentenáriumának nyitó ünnepsége is volt. A Nemzeti Kulturális Örökség minisztere, *Rockenbauer Zoltán* megkoszorúzta Széchényi Ferencnek a Múzeum-kertben álló szobrát, és koszorúkat helyeztek el ugyanott az Országgyűlés elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia, az Országos Széchényi Könyvtár, az Iparművészeti, a Szépművészeti, a Néprajzi és a Természettudományi Múzeum képviselőiben is. A bicentenáriumi nyitányának *Kovács Tibor*, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója nevezte az alkalmat ünnepi beszédében, és teljes joggal, hisz idén számos igen tartalmas program fogja ünnepelni, bemutatni, hogy Széchényi Ferenc 1802-ben, kétszáz évvel ezelőtt megalapította az Országos Széchényi Könyvtárat és a Magyar Nemzeti Múzeumot, e ma két testvérintézményt, amelyek szerepe a kulturális örökség gyűjtésében, feltárásában, gondozásában, őrzésében és közkinccsé tételében nehezen túlbecsülhető. A bicentenáriumi rendezvények, ünnepségek, kiállítások, konferenciák, kiadványok (stb.) természetesen nem intézményi önbemutatók lesznek csupán. A két intézmény nemcsak szimbolikusan, de a legkézzelfoghatóbb gyakorlatiassággal is a nemzeti kultúrát képviseli, bicentenáriumi az egész magyar és Kárpát-medencei kultúra ügye és ünnepe. Többek közt annak a jegyében is, amit *Monok István*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója hangsúlyozott igen nyomatékosan ünnepi beszédében: a kulturális javak tulajdonlása nem egyszerűen tulajdonjogi kérdés – mondotta a főigazgató, aki azt is fontosnak tartotta hozzátenni, hogy ezt a megállapítást napjainkban is ki kell mondani és képviselni kell. És nem csak azért, mert ezt az álláspontot képviselte az Országgyűlés akkor is, amikor elfogadta Széchényi Ferenc felajánlását.

Ugyancsak a Magyar Kultúra Napján került sor a *Millenniumi Könyvszemle* című könyvkiállítás megnyitására is az Iparművészeti Múzeumban. Mintegy 1300 könyvet csodálhattak meg a kiállítás látogatói abból a több mint 200 műből, amelyek mindegyike a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával jelent meg. Akik a sajnos nagyon rövid ideig nyitva tartó kiállítást nem tekintették meg, azok egy remek „katalógusból”, a könyveket témakörök szerint csoportosító bibliográfiai lajstromból tájékozódhattak. Természetesen ezúttal sem arról volt szó, hogy a NKÖM mintegy „eldicskedett” azzal, mit és mennyit támogatott, micsoda kultúraőrző, kultúrateremtő munkálkodást végzett 1998 és 2001 vége között. Megnyitó beszédében ezt *Rockenbauer Zoltán* így fejezte ki: „A könyv az örök és mindig hasznos kísértés. A Millennium jóvoltából ezerszám születtek efféle kísértő alkalmak. Magánkezdeményezésekből éppúgy, mint önkormányzati vagy állami segítségével. Sokan, sokféleképpen szerették volna a leírt szóval is emlékeztetessé tenni az évfordulót, amelyben számot vehettünk a magyar kultúra czeréves törté-

netével. Mások pedig igyekeztek megragadni a lehetőséget, amelyet az évfordulóból adódóan a megnövekedett pénzügyi források kínáltak. Ez a válogatás most közel kétezer címet foglal magában: csupa olyan könyvét, amelynek létrejöttében a minisztérium segíthetett. A magánkezdeményezések, önkormányzatok és az állam összefogásának eredménye e sok értékes olvasnivaló...”. A kiadvány, a könyvek lajstroma (*Nemzet, kultúra, örökség. Millenniumi könyvmustra*. Hungarofest Kht., 2002.) természetesen alapos elemzést érdemelne. Erre itt és ezúttal nem keríthetünk sort. Ám néhány megállapítás szinte magától, önként adódik. A NKÖM logójával (is) megjelent könyvek tematikailag szinte a teljes spektrumot felölelik. Találhatók köztük könyvjegyzékek, kézikönyvek, lexikonok, hazai és határon túli magyar szépirodalmi és gyermekirodalmi munkák, irodalomtörténeti, nyelvészeti alkotások, építészeti, szobrászati, festészeti, grafikai, iparművészeti, fotó-, tánc-, színház-, zene- és filmművészeti albumok és összefoglalások, régészeti, köz- és helytörténeti, művelődés- és egyháztörténeti kiadványok, szociológiai munkák, néprajzi művek, filozófiai, természettudományi alkotások és az esszéirodalmat képviselő opuszok egyaránt. A széles skálán elhelyezkedő tematikai kínálat azonban korántsem valamiféle „egyenlődiről” tanúskodik. A támogatott könyvek lajstromából világosan kivehető a súlypontok és a tárgykörök nehézkedési pontjai. Persze nem valamiféle „kidekázott” arányokról van szó. A munka lapozgatása közben valamiféle természetes súlyeloszlást érez az ember. Természetesen dominálnak a magyarsággal – a szó a legtágabb értelemben véve – szorosabb, emínter kapcsolatban álló diszciplínák és szakok. Még a természettudományok köréből is inkább csak a kultúrhistoriai érdekességűek kaptak helyet, és természetesen dominál az egész Kárpát-medencére, az itt élő magyarságra vonatkozó kiadványhalmaz: a szépirodalom területén a határon túli magyar írók és költők munkái, a néprajzi, nyelvészeti, kisebbségkutatósi művek stb. Igen jelentős a történelmi munkák listája, és ezen belül kiemelkedő mennyiséggel szerepelnek a helytörténeti, helyismereti, falutörténeti, régióbemutató könyvek. Egyszerre tanúskodva a témakör (új)fént) és a szó legjobb értelmében vett divatosságáról, de talán arról is, hogy a leginkább helyi, helyhez kötött témák és művek iránti hatalmas és világszerte megnyilatkozó érdeklődés hazánkat sem kerülte el. A képzőművészeti kiadványok széles választéka másról árulkodik. E téren az lehet meglepő, hogy a klasszikus értékek, a kanonizált alkotók és oeuvre-jeik éppúgy viszik a prímet, mint a legújabb, sokszor bizony éppen nem népszerűnek, mindenki által elfogadottnak vagy elfogadhatónak tekintett munkák, a posztmodern alkotások. A támogatók nyilván úgy gondolják, hogy régi (klasszikus) és új (mondjuk posztmodern) korrelatív kategóriák, csak egymásra vonatkoztatva képviselhetik a mai kulturális trendet és problémaérzékenységet. Természetesen igen gazdag a vallási–vallásos munkák tömbje is. És a válogatás nemcsak egyaránt nyitott a legkülönbözőbb (persze főként történeti) egyházak irányában, de óvakodik az olyan munkák támogatásától is, amelyek *csak* a hívők egy-egy csoportját szólítják meg: a szűkebb értelemben vett vallási–lelki élet, a „kegyesség” istápolói–szolgálói. A legtöbb e körbe tartozó munka egyúttal történelmi, művelődéstörténeti, kultúrhistoriai alkotás is vagy legfőként éppen az.

A Magyar Kultúra Napja idején – persze a sok, korábbi években is nyugtázhatott kitűnő rendezvényen, előadáson, megemlékezésen (stb.) túl – két igen fontos nővummal is szolgált hát: megnyitotta a két nemzeti csúcsintézmény, a könyvtár és a múzeum bicentenáriumiát (e bicentenáriumiáról, persze a lapunknak megfelelő

aspektusból, még sokszor lesz szó a 3K hasábjain), és felmutatott – épp a könyvek, a könyvkiadás, a könyvtámogatás kapcsán – valami igen lényegeset a magyar kultúráról, a magyar kulturális örökségről. A kiadvány címe valóban sokatmondó: Nemzet, kultúra, örökség. (VK)

A könyvtárak változó szerepe az információs társadalomban*

A „könyvtár” szó tapasztalataim szerint általában pozitív visszhangot vált ki olvasójában (vagy hallgatójában), többnyire a nyugalom, a szórakozás, a kellemes gyermekkori olvasmányélmények érzete kapcsolódik hozzá. A közelmúlt néhány eseménye kapcsán azonban többször negatív értelemben került említésre a könyvtár, amely szakmai elfogultságom miatt rögtön megütötte a fületem. Az események önmagukban örvendetesk: nincs ma Magyarországon olyan gondolkodó ember, aki kétségbe vonná az újonnan létesített kormányzati portál vagy a felsőoktatási intézményekben közvetlenül hozzáférhető elektronikus folyóiratok jelentőségét. Mindkét eseményt kulcsfontosságúnak tartom, és nagyon jelentős lépésnek az oly sokat emlegetett információs társadalom felépítése szempontjából.

Hogy mégis megszólalok, annak oka a könyvtárak szerepének médiaértékelése ezen események kapcsán. A híradásokban többször szerepelt az a kitétel, hogy az új szolgáltatások használóinak többé „nem kell könyvtárba menniük”, hogy az interneten immár csokorba szedett információkat elérjék. A hírek azt sugalmazzák, hogy íme, az információkra szomjazó embereknek egy kötöttséggel (a könyvtárba járással) kevesebbet kell teljesíteni, és akár otthonról is teljesen szabadon hozzáférhetnek bármilyen információhoz.

Tekintsük át, hogy ezzel a (részemről felületesen gondolt) megítéléssel szemben milyen központi intézkedések történtek a könyvtári „rendszerváltás” érdekében.

Rendezett a könyvtárügy jogi szabályozása: az 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, valamint a követő jogszabályok megnyugtató jogi hátteret biztosítanak a könyvtári rendszer működéséhez. Maga a törvény is határozottan megfogalmazza a könyvtári rendszer szerepét az információs társadalomban: rajta keresztül az információk szabadon, bárki számára hozzáférhetővé válnak, fenntartása a társadalom szempontjából stratégiai jelentőségű. A törvény elfogadása óta eltelt négy év során elkezdte működését az országos dokumentumellátási rendszer, amely közel hatvan könyvtár részvételével biztosítja a könyvtárközi dokumentumellátást és a könyvtári dokumentumok lelőhelynyilvántartását az ország egész területén. Érdekelte váltak a fenntartók könyvtáraik állománygyarapításában az érde-

* A cikk rövidített változata megjelent a *Magyar Nemzet* 2002. január 17-ei számában.

keltségnövelő központi támogatás révén, megszületett a könyvtárosok kötelező továbbképzését szabályozó rendelet. A NKÖM kidolgozta a könyvtárakra vonatkozó telematikai fejlesztés koncepcióját, és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával elindult a könyvtárak ellátása számítógépekkel, könyvtári szoftverekkel és internetkapcsolattal.

A Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága 2001 tavaszán körvonalazta a nemzeti információs társadalom stratégiáját, amelynek kultúra programja szintén jelentős mértékben számol a közgyűjtemények, ezen belül könyvtárak munkájával. A stratégia irányaihoz több ponton kapcsolódó Széchenyi Terv már kiírt pályázata (SZT-IS-2) pedig konkrét módon arra irányult, hogy a nyilvános könyvtári jegyzékben szereplő megyei, városi, nagyközségi és a fővárosi kerületi közművelődési könyvtárak kialakíthassák esetleg még hiányzó internetkapcsolatukat, és megfelelő számítógépes infrastruktúrát szerezhessenek be. Sőt – és ezt a pályázat nagyon pozitív részének érzem – sajtóságos „árulkapcsolással” a kiírás internetes szaktanfolyamok elvégzésére ösztönzi a könyvtárosokat, hogy valóban az internetes információszerzés szakembereivé váljanak, és megszerzett tudásukat a könyvtári látogatók széles körének képzésére fordítsák.

A könyvtárak információ- és kultúráközvetítő szerepének támogatása véleményem szerint ma Magyarországon a központi törekvések szintjén megfelelő hangsúllyal szerepel, szemben a média által sugalmazott internet szörfölés preferálásával, ami egészen más megközelítést jelent.

A kérdés persze az, hogy ki és milyen céllal navigál az interneten. Meg kell különböztetnünk a szórakozást, a szabad információkeresést, a chatelést a professzionális célú információk keresésének és felhasználásának körétől. Míg az előbbi esetben a könyvtárak – tekintettel a magyarországi otthoni számítógéppark viszonylagosan alacsony számára – elsősorban az eszközöket és a környezetet biztosítják, a professzionális információk közvetítésében jóval nagyobb szüksége van a használónak a könyvtáros, az információs szakember segítségére.

Azok, akik rendezett információk megszerzésére szeretnék az internetet használni, bizony zavarba jönnek a böngészőn feltett kérdéseikre ezrével özönlő válaszok láttán. Melyik a fontos? Mire is van valójában szükségem? – vakarja a fejét az eltévedt szörfölő, és ha nem akar órákat vagy esetleg napokat eltölteni a kérdés finomításával, elavult vagy nem létező weblapok átnézésével, akkor végül mégiscsak könyvtáros-információs szakemberhez fordul, aki tapasztalatai révén rövid időn belül megoldja a problémáját. Ráadásul ehhez nem is kell fizikai erőfeszítéseket téve begyalogni a könyvtárba, hanem elegendő egy e-mailt küldeni az Országos Széchenyi Könyvtár által koordinált internetes on-line referenz-szolgáltatáshoz, ahonnan 48 órán belül választ kap feltett kérdésére. Már ha ez lehetséges, és a válasz nem egy-két mondat, hanem mondjuk egy bibliográfia vagy irodalomjegyzék. Mert akkor bizony „bajban” van, és kénytelen elballagni a könyvtárba, hogy az eredeti dokumentumokat használva elégíthesse ki információéhségét. *És ez a könyvtár lényege: az információk rendezettségének és a dokumentumokhoz való hozzáférésnek a lehetőségek szerint legteljesebb biztosítása.*

A korábban már említett országos dokumentumellátási rendszer pedig abban segíti az olvasót, hogy a rendszer bármely pontján belépve megkapja a dokumentumot, hiszen azok a könyvtárközi kölcsönzés segítségével az ország minden részén hozzáférhetővé válnak.

Miért járnak ma az olvasók könyvtárba? A közelmúltban a holland Biblioservice Gelderland felmérést végzett a magyarországi közkönyvtárak használói körében egy országos közkönyvtári cselekvési terv megalapozása érdekében. A felmérés többek között vizsgálta a könyvtárlátogatás indokait is. A könyvtárba járás motivációi közül a személyes érdeklődés (tájékozódás, hobbi), a szórakozás és a tanulás emelkedik ki. Egy hasonló holland felméréssel összehasonlítva szembeötlő, hogy Magyarországon a közkönyvtárakban mennyivel erősebb motivációt jelent a tanulási célú látogatás (a kölcsönzött művek inkább tanulmányi céllal kerülnek az olvasókhoz, szemben a holland gyakorlattal, ahol döntő többségben szórakoztató irodalmat kölcsönöznek). Egy másik kérdés a könyvtári szolgáltatásokra irányult. Válaszaikban a használók rendkívül pozitív módon értékelték a könyvtárosok segítőkészségét, illetve a szolgáltatások minőségét. Az olvasók megítélése szerint tehát nem „kell”, hanem „jó” a könyvtárba járni. Hogy a felmérés magyar fordításából idézzek: „...amikor a könyvtár jellemzésére kérjük a használókat, túlnyomó többségük segítőkész, szolgáltató intézménynek érzi a könyvtárat.” A személyes kapcsolat, az emberi tényező tehát az egyik (ha nem az első) nagyon fontos „hozzáadott érték”, amely a könyvtárat szinte automatikusan az információáramlás központi helyszínévé avatja. A fentebb már említett IKB-pályázat egyébként a könyvtárakat a közösségi hozzáférés kiemelt helyszínékként említi, amelyen keresztül a fejlesztések eredményei (ti. a beszerzett számítógépek által biztosított lehetőségek) több ezer könyvtárhasználóhoz érnek el.

Ilyen lehetőség többek között az egyre inkább elterjedő elektronikus teljes szövegű adatbázisokhoz való hozzáférés. Az elektronikus dokumentumok piacán a világ fejlettebb részében megjelentek azok a terjesztő cégek, amelyek – persze tisztességgel – üzleti haszon érdekében – összegyűjtik bizonyos témakörökben az elektronikus folyóiratokat, kézikönyveket, adatbázisokat stb., mentesítve ezzel a kiadókat a terjesztéssel együtt járó extra munkálatoktól. Ezek a cégek adatbázisokba szervezik a dokumentumokat, folyóiratok esetén digitalizálják azok régebbi évfolyamait, és megjelennek a kínálati piacon. A kereslet a dokumentumcsomagok tartalmától függ: általában tudományos értékű dokumentumok, folyóiratok alkotják egy-egy terjesztő kínálatát, hiszen elsősorban a tudományos kutatás és a felsőoktatás számára jelent hihetetlenül nagy könnyebbséget, ha az eddig drágán beszerzett papíralapú folyóiratokat teljes szövegű elektronikus dokumentumokkal helyettesíthetik. A megrendelők tehát főképpen az egyetemek és a tudományos kutatóhelyek, de ismerünk közkönyvtárak számára összeállított elektronikus szolgáltatócsomagokat is. A kutatóhelyeken belül a nyomtatott dokumentumokkal mindig a könyvtár foglalkozott, és ez így van az elektronikus dokumentumok esetében is: általában a könyvtárakban koncentrálnak a szakmai tapasztalat, amely a technikai információktól kezdve az adatbázis-kezelési ismeretekeken keresztül a dokumentumhasználati mérésekig szükséges a szolgáltatások közvetítéséhez az egyes felhasználók felé. Persze ahhoz, hogy a könyvtár képes legyen mindezen feladatok ellátására, a könyvtárosoknak alkalmazkodniuk kell a (nem csak Magyarországon) új helyzethez, meg kell tanulniuk a szolgáltatók rendszereinek egyedi használatát, hogy valóban a kutatók, egyetemi hallgatók segítségére lehessenek. Így a könyvtárakra hárul az a közvetítő szerep, amely valóban testre szabott információkhoz juttatja a felhasználókat.

Ahhoz, hogy a könyvtárak az információk birtokába jussanak, előbb meg kell állapodniuk a szolgáltatókkal. A megállapodás ún. licencszerződés-kötést jelent,

amelyben a felek meghatározzák a felhasználási feltételeket és jogokat, az adatbázisok hozzáférési módját, a szolgáltatás árát, a fizetés módját és még sok egyebet. A szerződés megkötését kemény üzleti tárgyalások előzik meg, hiszen – mint mindenütt a világon – az eladó és a vevő is a számára legelőnyösebb feltételeket igyekszik kiharcolni. Ezeken a tárgyalásokon elkerülhetetlen a könyvtáros szakemberek jelenléte, hiszen csak ők tudják megfogalmazni tapasztalataik alapján az olvasói igényeket, vállalni a szolgáltatások fogadásának és közvetítésének technikai hátterét, a használattal kapcsolatos mérések elvégzését stb.

Kevés ország van abban a helyzetben, hogy az elektronikus információkat tartósan központi támogatás segítségével szerezhessék be. Ez az örvendetes tény következett be, amikor az Oktatási Minisztérium a közelmúltban szerződést kötött az Elsevier kiadóval teljes szövegű, mintegy 1300 elektronikus folyóiratot tartalmazó szolgáltatáscsomagjának felsőoktatási és akadémiai felhasználásáról. (Nem akarok ünneprontó lenni, de a kedvezményezették közül hiányzik pl. az Országos Széchényi Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár, a nem akadémiai hálózatba tartozó valamennyi szakkönyvtár, hogy a közművelődési könyvtárak teljes köréről ne is beszéljünk...)

Ha nincs központi támogatás, akkor a könyvtáraknak a fokozódó igények nyomására maguknak kell megoldaniuk az elektronikus dokumentumok beszerzését, mert ha ez nem történik meg, jövőtehetetlen lemaradásba kerülnek az információs piacon. A fejlett országokban bevett gyakorlat, hogy a minél alacsonyabb ár elérése érdekében a hasonló profilú könyvtárak konzorciumokba tömörülnek, közösen képviselve érdekeiket. Mivel a konzorciumok hosszabb távú együttműködésre alakulnak, óhatatlanul szükségessé válik a tevékenységek összehangolása és stratégiai tervezése.

Az elektronikus dokumentumok megjelenése újabb kihívást jelentett a könyvtáros szakma számára, hiszen a nyilvántartás, az archiválás, az információk egységes visszakeresésének biztosítása mind-mind a hagyományos könyvtári tevékenység átértékelésére kényszeríti a szakmát világszerte. A Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége (IFLA) tevékenységében igen nagy és évről évre súlyosabb szerepet kap ez a téma, mint ahogy külön szekcióban foglalkoznak éves konferenciáikon a konzorciumok kérdésével is. Lépést tart tehát a szakma a változásokkal, és minden esélye megvan, hogy adottságait kihasználva meghatározó szereplője maradjon a tartalomiparnak.

Ez annál is inkább szükségszerű, mert a könyvtárak tevékenységében az információk közvetítésén túl (amelynek néhány összetevőjéről az eddigiekben szóltam) egyre hangsúlyosabbá válik az információs tartalmak szolgáltatása, amelynek alapja a katalógusok, majd az állományok digitalizálása, és ennek nyomán a virtuális, elektronikus könyvtárak létrejötte és térhódítása.

A kulturális örökség megőrzése (amelynek egyre jelentősebb összetevője lett a digitalizálás) világméretű igény, megvalósítására nagy nemzetközi programok jöttek létre. Az Európai Unió és az UNESCO több szinten nyilvánította ki a nemzeti kulturális örökségek elektronikus rögzítésének fontosságát, támogatásuk révén világszerte az elmúlt években kapott lendületet a közgyűjteményekben (nem csak könyvtárakban) folyó digitalizálás. A könyvtárak vonatkozásában ennek kezdő lépcsőfoka cédulakatalógusaik elektronikus rögzítése (az ún. retrospektív konverzió) hiszen ha a régi katalógusok nem érhetők el az interneten keresztül, ki-

esnek az információáramlásból. (Nem is beszélve az állományt helyben használók nehézségeiről, akik több katalógus párhuzamos használatára kényszerülnek az információk megtalálásáért.)

A retrospektív konverzió a már említett tematikai pályázatok támogatásával több nagykönyvtárban elkezdődött. Hogy ez milyen hatalmas munkát jelent, szerepeljen itt csak példaképpen, hogy az Országos Széchényi Könyvtár a katalógusdigitalizálásának előkészítésére pályázatot nyújtott be az Informatikai Kormánybiztossághoz, amelynek célja annak felmérése, hogy milyen módszerekkel és eszközökkel valósítható meg a teljes hazai könyvtermés bibliográfiai és katalógusadatainak adatházisba szervezése. Csak az előkészítés, a tanulmány megírása, a különböző keresőrendszerek kidolgozása kb. 8 millió forintba kerül. A nagy munka, amelynek nyomán mintegy 2 millió dokumentum válik elektronikus úton is visszakereshetővé, csak ezután kezdődhet, és mindenképpen egyszerű „nagyberuházást” igényel a magyar államtól.

Még kell jegyezmem, hogy a nemzeti könyvtár egészen speciális helyzetben van, hiszen sajátos egyensúlyt kell kialakítania tevékenységének hagyományos és modern része között. A nemzet könyvtárának ugyanis legalább olyan hangsúllyal kell képviselnie az örökség fizikai megőrzését és szolgáltatását, a tudományos kutatást, törzsállománya és különgyűjteményei révén az identitásmegőrző- és szolgáló funkciót, mint digitalizálási programja révén a világ információs hálózatához csatlakozást. Az előbbire ebben az évben jó alkalma nyílik az OSZK-nak: alapításának 200. éve a tudományos rendezvények, kiállítások jegyében telik el, remélhetően maradandó nyomot hagyva a magyar kulturális közéletben.

Jóllehet még számtalan összetevőjét felsorolhatnám a könyvtári „rendszer-váltásnak”, a könyvtárak szerepváltozásának, most mégis visszakanyarodnék a cikk elején említett személyes kapcsolat, valamint a közösségi hozzáférés jelentőségéhez. Bármennyire is tisztában vagyunk azzal, hogy az alkalmazkodás az új követelményekhez elengedhetetlen a könyvtárak fennmaradásához, nem véletlen, hogy példáim elsősorban az oktatási és tudományos könyvtárak köréből kerültek ki. Ezeknek az intézményeknek valóban létérdekük, hogy a lehető legkorszerűbb ismeretekkel lássák el használóikat, ez alapfeladatuk.

Van azonban a könyvtári rendszernek számtalan olyan szegmense, ahol a „rendszer-váltás” csak később válik láthatóvá, és azt hiszem, nagyon elszakadnánk a valóságtól, ha róluk nem tennék említést.

A Könyvtári Intézet 2001-ben vizsgálatot indított a kisteleplülések könyvtári ellátásának felmérésére. A vizsgálat – többek között – kimutatta, hogy a kisteleplülések esetében a közművelődési szintér a legtöbb esetben a könyvtárral egyenlő, és ott működik a legjobban, ahol a munkát végzők személye ezt lehetővé teszi. Azoké, akik a helyi társadalmon belül élnek, ismerik szokásait, képesek alkalmazkodni hozzá: tanítanak és szolgálnak. Miattuk nem „kell”, hanem „jó” könyvtárba járni. Lehet, hogy ezek a könyvtárak nem tartoznak a könyvtári „rendszer-váltás” élvonalába, de azt remélem, hogy mire „legyűrfik” hozzájuk a fejlődési folyamat, és szolgáltatásaik színvonala észrevehetően javul, a kiskönyvtárak (éppen úgy, mint a nagyobbak) megtartják azt a személyes kapcsolatot olvasóikkal, amiért nemcsak jó, hanem érdemes is könyvtárba járni.

Könyvtáros főiskola – a semmiből

Gerő Gyula írása „A (h)őskor könyvtárosai”-ról (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2001. szeptember, 33–43. p.) ötven évvel ezelőtt történeteket emel át a harmadik évezredbe. Régész és történész pontosságával vázolta fel a könyvtárosságnak mint életpályának a kialakulását.

Ami érzésem szerint mindebből rám tartozik, az a fenti cikk alábbi passzusa, amely a mai nemzedéknek talán már érthetetlen, homályos, netán nevetséges is lehet:

„A Cukor utcában lévő, Apáczai Csere János nevét viselő intézményben az első évben esti, levelező tagozatra vették fel a hallgatókat ... mégpedig mindenféle iskolai előképzettség megkövetelése nélkül. Tapasztalataim és az élet igazolása szerint a főiskolát eredményesen elvégzők sikeresen pótolták iskolázottságuk hiányát, különösen azok, akik utána elvégezték a bölcsészkar magyar vagy történelem szakját is...”

Ezt a kitévelt szeretném „közelképpé” nagyítani, mert tartozom az akkor ott előadó tanárok és végzetek emlékének. Mit jelentett az „iskolai előképzettség megkövetelése nélkül” – hét évvel a második világháború után? A felvételre kerülők bizonyítványai valóban tarka képet mutattak: volt köztük szakérettségi bizonyítvány, az 1948-ban megszületett polgári iskolák félbemaradt tanulmányát igazoló, de akadtak általános iskolai vagy szakmunkásképzős bizonyítványok, sőt egy-két befejezetlen gimnáziumi tanulmányokhoz kapcsolódó igazolás is. A felvettek életkora 19-től 40 évesig terjedt, s korábbi foglalkozásaikat tekintve nyomdászok, gépfűrészek, irattárkezelők, vidékről felkerült pedagógusok, honvédségi és egészségügyi alkalmazottak, minisztériumi előadók, adminisztrátorok voltak, akik természetesen a beiskolázás előtt könyvtárközelbe kerültek, és munkahelyük küldte őket a könyvtárosi ismeretek elsajátítására.

1951/1952-ben a főiskola *esti* tagozatának akkor legfiatalabb hallgatója voltam, és nem is nagyon lelkesedtem azért, hogy a napi munka után délután 4-től este 9-ig (természetesen szombaton is) a továbbképzés kötöttségét vállaljam. Már csak azért sem, mert oktatási intézményeink igencsak kezdetlegesek voltak. Jegyzeteket nem kaptunk, abból kellett felkészülni, amit az előadásokon jegyzeteltünk. Népszerű volt egyik kollégánk, aki gyorsírással jegyzetelt. Ezt sztenogramba átvéve – indigóval másoltattuk tovább. Szabó János volt ő, akkor még a Fiumei úti SZTK adminisztrátora, aki utóbb az OSZK-ba bekerülvén a nemzeti könyvtár összes sakkatalógusának és szakrendjének legkitűnőbb ismerőjévé vált.

Hogy ez a főiskola pótolta az „iskolázottság hiányát” – az kitűnő tanárainak köszönhető, akiket vegyes összetételű hallgatóik arra készítettek, hogy másképpen, alaposabban oktassák őket, de egyben többet is követeljenek meg tőlük. Számtalanszor megállapítottam, amikor az ELTE bölcsészkarán folytattam könyvtári ta-

nulmányaimat, hogy az ezen a főiskolán tanultak szilárd alapot adtak, amelyre könnyedén „építkezhettem” tovább.

Gerő Gyula a tanulmányában ennek a főiskolának jó gyakorlati tantervét és kitűnő tanárait dicsérte. 1952/53-ból keltezett leckekönyvem alapján hadd elevenítsem fel néhányuk emlékét. Elsőként a magyar és világirodalom előadóját, Bárd Miklóst, aki az olasz–latin irodalom „szerelemese” volt. Esti előadásán – meg sem hallván a Ferenciek-terei templom 9 órai kongatását – önfeledten citálta Dantét – olaszul –, majd Babits Mihály fordításában mindjárt fel is adta „kötelező olvasmányul”. De ha már, úgymond, kézbe vesszük Babitsot, mindjárt vegyük kézbe az Amor Sanctus-át is. Mindez 1952-ben hangzott el.

Az általános könyvtártant, a kéziratok kezelését, feldolgozását az Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, Tóth András adta elő, megosztva hallgatóival azt is: hogyan kell nemcsak „kezelni”, de szeretni is a palliumokba zárt dokumentumokat. Könyv-, könyvtár- és írástörténetet Kéki Bélától, az Erdélyben megjelent Hitel (1935–1944) egykori szerkesztőjétől tanultunk, aki lendületesen és vidáman tartotta óráit. Gondja volt arra is, hogy a késő esti órákban időnként adomákkal élénkítse bágyadt hallgatóságát. Tantárgya mellé soron kívül építészet-történetet is csatolt, képeket vetített különböző stílusokról – bemutatva, mondjuk a firenzei Laurentium – Leonardo tervezte – könyvtárlépcsőjét... Volt, akire kevésbé látványos feladatok jutottak. Szende Aladár, a magyar nyelvészet előadója például számtalan írásbeli dolgozatot íratott, hogy valamelyes egyensúlyba hozza a helyesírás kezdetben nagyon tarka színvonalát. Gubay Miklós pedig a szovjet irodalom „címszava” alatt – Csehovról, Gogolról, Lermontovról, Tolsztoj Leóról, vagyis az orosz irodalomról tartott előadásokat. Végül hadd szóljak Dezsényi Béláról, akkor még az OSZK Hírlaptárának vezetőjéről és tantárgyáról, a hírlap-folyóirat- és sajtótörténetéről. Nála nem kellett kollokválni, elegendő volt egy „megfelelt” jegye az indexbe. Ugyanis a tanrend szerint majdnem mindig övé volt az utolsó, késő esti óra – és ilyenkor már a távollakók bizony hazamentek. Amikor a mindig félhomályos tanteremben megjelent apró termete, hóna alatt több kötetnyi szemléltető anyaggal – sokan mégis visszaültek, és kíváncsian vártak. Dezsényi nagyszerű előadó volt. Órái alatt kézbe adta saját reformkori folyóirat-példányait, és feltárt egy eddig ismeretlen „birodalmat”, amit úgy hívnak: sajtótörténet. Franciául, angolul, németül és olaszul tudott, Svájcba és a Sorbonne-ra nemegyszer meghívták, és nekünk is olyan szinten magyarázott, mint külföldi hallgatóinak.

Így esett meg velem, hogy a főiskolai diploma átvételekor eléálltam (cz volt a legegyszerűbb), és közöltem vele: „Dezsényi elvtárs, a maga Hírlaptárában szeretnék dolgozni, és mindazt szeretném tudni, amit maga...” Csak így. Bölcsen mosolyogva rám nézett és azt mondta: „Évácská, csak az első tizenöt év nehéz...” Azóta rájöttem, hogy a sajtótörténethez egy emberöltő is kevés...

Meg kell említenem, hogy voltak vendégtanáraink is – akik afféle jószolgálat jegyében tartottak egy-egy előadást: Varjas Béla, az OSZK főigazgatója például nyomdatörténetet. Gyakorlati óraként az Athenaeum Nyomdában a két emelet magas rotációs géporrás működését is a helyszínen illet megismerni. Koczás Sándor József Attila verseit elemezte, Kőhalmi Béla a külföldi nemzeti bibliográfiák végtelen sorát mutatta be. Szentmihályi János, ujjai között egy gyufásdobozt pörgetve, a könyvtárosság legfontosabb területéről, a referenz-szolgálatról

prelegált: az olvasó kérdez, úgymond, a könyvtárosnak mindig tudnia kell, hogy hová nyúljon a válaszáért... S azt se hagyjuk ki, hogy Durzsa Sándor az osztályozás elméletét és gyakorlatát sulykolta, és „valaki” egy ún. spec.koll. keretében még a kéziratok nyomdai előkészítését is bemutatta.

Persze volt marxizmus–leninizmus is, ráadásul vizsgatárgy – de rendszerint megúsztuk a *Szabad Nép* aznapi vezércikkének a felmondásával.

Elsodortak az emlékek, azok amelyek az emberközpontú – még a Gutenberg-galaxison belüli – könyvtárakban való helytállásra készítettek fel. De talán még előbbé teszik a kései olvasó számára a Gerő Gyula megrajzolta kép egy szeletét.

Lakatos Éva

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

„Az év fiatal könyvtárosa” elismerő cím elnyerésére

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete, valamint az Informatikai és Könyvtári Szövetség a pályakezdő könyvtárosok kiemelkedő szakmai teljesítményének jutalmazására ismét meghirdeti *Az év fiatal könyvtárosa* pályázatot. Az elismerést minden évben egy harminchárom év alatti (az idén az 1969-ben vagy később született), felsőfokú végzettséggel rendelkező gyakorló könyvtáros kapja meg, egyéni pályázatok alapján.

A pályázatok benyújtásának határideje: **2002. április 30.**

Helye: Magyar Könyvtárosok Egyesülete Elnöksége (Budapest, Hold u. 6. 1054)

A pályamunka tartalmazza a jelölt szakterületének gyakorlatából származó valamely téma írásbeli, még nem publikált kidolgozását, a szakmai önéletrajzot és három támogató írásbeli ajánlását. Az előző évben nyeretlen pályázatokat újabb három ajánlással ismét be lehet nyújtani.

Az elismerő cím odaítéléséről az IKSZ és az MKE elnöksége által megbízott kuratórium dönt. Az elismerés ünnepélyes átadására az MKE vándorgyűlésének plenáris ülésén kerül sor.

A címmel jár: elismerő oklevél, ötvenezer forint jutalom, a vándorgyűlésen vagy az MKE és az IKSZ valamely szakmai rendezvényén bemutatkozó előadás lehetősége, a kuratórium ajánlása a szaklapoknak a dolgozat közzétételére. A cím birtokosai előnyt élveznek a külföldi tanulmányokra benyújtott pályázatok elbírálásánál.

Az MKE elnöke

Az IKSZ elnöke

Mi a tudásmenedzsment?

A kérdést már régebben feltettem magamnak. Múló divat volna? A meglévő információforrások jobb kihasználása? Technikai előrelépés? Vagy szemléletváltozás? Egyszer csak gyűjteni kezdtem a *knowledge management* témájú cikkeket, és olvasás közben választ kaptam sok további kérdésre is, például: Mi a különbség adat, információ és tudás között? Miből áll egy vállalat szellemi tőkéje? Hogyan oszthatjuk meg tudásunkat másokkal? Mire képes egy intranet? Kinek a dolga foglalkozni vele? Mit tesznek ezen a téren más vállalatok és más könyvtárak?

Így született meg 2001 januárjában az itt látható összeállítás, amely a Magyar Elektronikus könyvtárban is olvasható:

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/vezetes/tudasmen/>

1. IRODALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Adat, információ és tudás

Mielőtt bármit írok a tudás „menedzseléséről”, illik előbb magát a tudást és vele együtt az adat és az információ fogalmát meghatároznom. Nemcsak az ésszerűség diktálja így: ahhoz, hogy az egész témakört józanul szemléljük, tudnunk kell különbséget tenni e fogalmak között. Így mindig meg tudjuk majd állapítani, vajon az adat–információ–tudás létra melyik fokán állunk éppen.

A hétköznapi életben általában nem törődünk ezzel a különbségtétellel. Az „információ” az egyik leggyakrabban használt szavunkká vált. Lépten-nyomon ezzel a szóval utalunk a számítógép-hálózatokon elérhető nyers adatok tömegére és a számunkra igazából semmilyen jelentőséggel nem bíró hírek végeláthatatlan sokaságára. Azt mondjuk, hogy belefulladásunk a sok információba, és hiányoljuk a „valódi” tudást, holott egyszerűen csak érdemi tájékoztatásra volna szükségünk. Ráadásul ahogyan korábban az információ, ma a tudás a divatos. „Tudástőke, tudásgazdaság, tudás alapú társadalom” – új kifejezések sora válik elcsépeltté, még mielőtt igazi jelentésüket felfoghattuk volna. „Tudásbázisnak” lehet hívni a szimpla adatbázisokat, „tudáskezelő rendszerként” lehet tálni bármilyen intranetalkalmazást – hogy csak két vadhajtást említsek.

Sokáig én is pongyolán bántam az adat, információ, tudás szavakkal. (Pedig Péteri György kollégám már évek óta adat és információ különbözőségével indítja pályakezdő olvasóinknak szóló előadását!) Pongyolaságomat akkor hagytam el, amikor kezembe került egy cikk, amely azt boncolgatta, hogy ha egyszer „a tudás hatalom”, miért nem könyvtárosok kormányozzák a világot (Infield, 1997). A rövid válasz az, hogy amit a könyvtárak birtokolnak és látogatóik rendelkezésére bocsájtanak könyvek, folyóiratok, CD-ROM-ok stb. formájában, az túlnyomórészt tetszhalott adatok tömege. (Csak „túlnyomórészt”, hiszen a maradékot éppen azok

az eszközök és erőfeszítések teszik ki, amelyek megkönnyítik, hogy az adat az olvasó számára jelentéssel bíró információként megelevenedjen – de erről bővebben majd a 2. részben.)

Melyek is tehát annak a bizonyos létrának a fokai?

Legalul található az *adat*, közelebről – ahogyan az értelmező szótár definiálja – a „valakinek vagy valaminek a megismeréséhez, jellemzéséhez hozzásegítő tény. *részlet*”. Az adatnak önmagában nincs sem jelentése, sem bármilyen szövegösszefüggése. Tengernyi adat születik minden egyes intézményben, és az adatok nyilvántartása, feldolgozása, továbbítása, kézben tartása „igen sokféle és fölöttébb kifinomult eszközt igényel” – kezdi a fokozatok ismertetését Bőgel György (2000).

A második szint az *információ*, az „értelmezett adat”, amelynek legfontosabb jegye, hogy bizonytalanságot, határozatlanságot oszlat el. Van, aki az információt megkülönböztető jelnek tekinti, mások egyszerűen a közlés tárgyának tartják, ismét mások szerint minden információ, ami változást okoz az emberi tudatban – sorolja a különböző meghatározásokat a Könyvtárosok kézikönyve (Horváth 1999). Az adatról akkor lesz információ, ha valamilyen jelentést kap, s annak alapján valamiféle ítélet alkotható, ez pedig meghatározott célú cselekvést indíthat el – írja Bőgel György, aki arra is figyelmeztet, hogy az információ áramlását sokkal nehezebb nyomon követni, mint az adatokét, majd hozzáteszi: adatgyűjtési és -kezelési rendszerekre milliókat lehet költeni anélkül, hogy javulna az emberek informáltsága.

A *tudás* a harmadik fokozatot képezi. A tudást sokszor úgy határozzák meg, hogy felsorolják, mi mindent foglal magában a megfelelő tájékozottságon *felül*: tapasztalatot, szakértelmet, az áttekintés és az elemzés képességét, intelligenciát, értékrendet, döntési és cselekvési mintákat, intuíciót, reflexeket stb. (Bőgel, 2000). Az információnak rengeteg definíciója van, a tudásnak végtelenül sok. Az információ *kézzelfogható*, csupán a terjedését nehéz regisztrálni; a tudás a fejekben lakik, és nemcsak az átadását nehéz tetten érni, hanem általában keserves dolog egyáltalán átadhatóvá formálni. Lényegi ismérve, hogy „nehéz *explicité* tenni, rögzíteni és továbbadni... A tudás forrása az ember a maga összetettségével és kiszámíthatatlanságával.” (Bőgel)

Létra- vagy lépcsőfokok helyett gyakran jelképezik adat, információ és tudás szintjeit sávokra osztott piramissal: alul az adatok, a csúcson a tudás. De például a Knowledge Associates CE szemináriumi anyagában másféle hasonlattal élnek: „tudásspektrum” ábrájukon mint a színkép színei, úgy különülnek el egymástól adat, információ és tudás.

Mindegyik gondolatsorban a tudás után (vagyis túl a hatalmon? – már ha a tudás valóban hatalom) következik még legalább egy fokozat, amit hol bölcsességnek, hol tapasztalatnak, hol cselekvésnek hívnak. Erre a – ki tudja, valójában hány – további fokozatra csupán utalni tudok, saját szavak híján idézettel:

„Az *eszme és tett végtelen köre,*
A végtelen találékonyság, kísérlet,
A mozgás s nem a nyugalom tudása adja,
A beszéd s nem a hallgatás tudását,
A szavak tudását s az Ige nem-tudását.
Minden tudásunk tudatlanságunkba vezet közelebb,
Minden tudatlanságunk a halálhoz vezet közelebb,
De a halál közelsége nem ISTEN közelsége.

*Hol az Élet, mely életünkben elveszett?
Hol a bölcsesség, mely tudásunkban elveszett?
Hol a tudás, mely ismeretünkben elveszett?*

T. S. Eliot: Kórusok a „Sziklá”-ból (Ferenc Győző fordítása)

Vállalati tudástőke

A tudás fogalmánál maradva: megkülönböztetjük a személyes tudást a kisebb-nagyobb csoportok, illetve szervezetek szellemi kapacitásától. A *tudástőke* mint kifejezés azt tükrözi, hogy a vállalati *vagyon* (egyések szerint legnagyobb értékű) eleméről van szó. Egy cég tudástőkéje három összetevőből áll:

- a piaci kapcsolatok tőkéje,
- az ún. strukturális tőke és
- az emberi tőke.

A piaci kapcsolatok tőke volta nem szorul magyarázatra.

A strukturális tőke mindazt magában foglalja, ami az alkalmazottak távozása után is megmarad, például a folyamatokat, a szervezeti felépítést, az információs rendszereket, a szabadalmakat.

Az emberi tőke a dolgozók ismereteiből, készségeiből, tudásából tevődik össze, és a munkatársak távozása után sajnálatos módon elvesz a vállalat számára (Sellin, 1998). Épp erről írt Leandro Herrero egy gyógyszeripari magazinban: „Ha eltűnik egy kétezer dolláros laptop az irodából, azonnal vizsgálat indul; ha kilép a cégtől egy százezer dollárt érő munkavállaló, akkor – látszólag – nem történik semmi.” Pedig Herrero szerint a vállalatoknak pánikszerűen reagálniuk kellene minden IQ-vesztésre (és -nyereségre); ezeket az eseményeket figyelembe kellene venniük a vezetők teljesítményértékelése során, hiszen „brain-holder value” nélkül nincs „shareholder value”; sőt, a ROI (return on investment) mintájára be kellene vezetni a ROK (return on knowledge) mutatót, mi több: IQ-egységekkel kellene mérni a vállalatokat, és a vezetőkön számon kellene kérni ezeket az értékeket... (Herrero, 2000).

Ugyanennek a magazinnak egy korábbi cikke arról szól, hogy az okos vállalat jóval több, mint okos emberek együttese. David Matheson és szerzőtársai (1998) szerint a gyógyszergyárak biztosan az első helyek egyikén végeznének, ha „okosságukat” a munkatársak IQ-jának összegével jellemeznék. A sok-sok egyéni értelem azonban *nem magától* alakul át vállalati intelligenciává. A szerzők kilenc feltételt sorolnak fel:

- az értékteremtés légkörében dolgozni,
- alternatív megoldásokat keresni döntéshozatal előtt,
- meglátni a tanulás lehetőségét minden változásban,
- megbirkózni a bizonytalanság tudatával,
- a változó környezethez igazítani a stratégiát,
- rendszerben gondolkodni,
- bátorítani az információáramlást,
- megnyerni és felhatalmazni a vezetőket minden szinten,
- fegyelmezetten meghozni a döntéseket.

Mathesonék úgy találják, hogy az *integratív* kezdeményezések – például a fejlesztés és az értékesítés együttműködése a stratégiai marketingben vagy a termékfejlesztés egybeötvözése a helyi (regionális) lehetőségekkel – évről-évre célkitűzések maradnak sok cég életében, és ez a tény bizonyítja a vállalati intelligencia növelésének szükségességét. Negatív példaként az „agyhalott” Syntexet említik, amelyet 1994-ben felvásárolt a Roche, és ma már mindössze egyetlen részleg (a kaliforniai Roche Bioscience) tekinthető a Syntex maradékának, ahol hatszáz fő dolgozik a hajdani 12 ezer alkalmazott közül. A cikkben található rövid teszttel kapcsolatban viszont a szerzők derűlátón hangsúlyozzák, hogy – szemben az egyéni intelligenciával – az intézményi IQ drámai gyorsasággal javítható.

A tudástőke mérése

Nem tudom, hihetek-e a következő megközelítésnek, bár több előadás során is találkoztam vele. Eszerint egy vállalat *könyv szerinti értékének és piaci értékének különbsége* nem más, mint a vállalati szellemi kapacitás értéke. Cégtíriásokra valószínűleg igaz a képlet. Herrero fel is emlegeti a már idézett cikkében, hogy Tom Peters menedzsmentguru szerint az ipari forradalom korszaka azon a napon zárult le, amikor a Microsoft piaci értéke meghaladta a General Motorsét. Ugyanerről szól Edwin Land híres kijelentése: „A Polaroid összes tőkéjének 90 százaléka esténként autóba ül és hazamegy.”

Hogyan mérhető egy intézmény szellemi tőkéje? Michael Koenig (1997) felsorolja azokat a *jegyeket*, amelyek megszámlálható, kézzelfogható módon tanúsítják az intézményi tudástőke értékét:

- szabadalmak,
- publikációk,
- az ezekre adott hivatkozások,
- licencmegállapodások és -bevételek,
- új termékek, az ezekből származó bevétel és e bevétel részaránya a teljes forgalomban, az arány mértéke, összevetve a versenytársakéval,
- az új termékek kifejlesztéséhez szükséges idő, összevetve a versenytársak teljesítményével.

Tekintettel a *tanulás* kiemelkedő fontosságára a szellemi tőke növelésében, Koenig további, könnyen számba vehető jellemzőket sorol fel:

- a munkatársak továbbképzésére fordított összeg abszolút értékben, a vállalat egyéb kiadásaihoz viszonyítva és összehasonlítva a versenytársak számadataival,
- a meghívott előadók által tartott tanfolyamokon vagy külső tanfolyamokon töltött napok száma,
- házon belüli előadások száma,
- a házi tanfolyamokon töltött napok száma,
- tudományos fokozat megszerzésére törekvő munkatársak száma,
- az alkalmazottak által látogatott szakmai rendezvények mennyisége,
- az adatbázisokban végrehajtott keresések száma,
- az automatikus témafigyelések mennyisége.

Larry Prusak (1998) szerint a tudástőke, ha mérhetővé nem is, de legalább láthatóvá igenis tehető, ha a cég tudással kapcsolatos *tevékenységeire*, a tudás

birtoklásából eredő *eredményeire* és a tudás növelését célzó *befektetéseire* összpontosítunk. Az első csoportban a következő tevékenységckről van szó:

- a „communities of practice” felmérése (azokról az informális közösségekről van szó, amelyek tagjait a mindennapi munka köti össze),
- tudástérképek készítése („knowledge mapping”),
- adatközpontok számbavétele,
- szimbolikus jelentőségű tevékenység a tudás szerepének hangsúlyozása például az éves jelentésben, a munkatársak utaztatása konferenciákra, tanfolyamokra, a tudásmegosztás mint szempont bevezetése a teljesítményértékelésben stb.

A Prusak által felsorolt – a megfelelő tudás birtoklását tükröző – üzleti eredmények listája:

- szabadalmak,
- új termékek,
- a termékfejlesztés üteme,
- új értékesítési ügynök (orvoslátogató) betanulási ideje.

Végül a tudás növelését célzó befektetések felsorolása:

- K+F kiadások,
- tanfolyamok,
- az informálódásra fordított összegek.

Prusak kétszer is felhívja a figyelmet arra, hogy a felsorolt tényezők elterjedése vagy magas száma csupán jelzésértékű, nem jelenti automatikusan bizonyos mértékű tudástőke meglétét.

A Knowledge Associates CE tanfolyamán (Knowledge Management vezetői szeminárium) szóba került a *tudástőke auditja*. Annak vizsgálatát értették ezen, hogy az adott üzletágban milyen fajta tudásra van szükség, és az milyen mértékben érhető el cégen belül. És ha már auditálás, eszembe jut a szomszédos terület: az *információs átvilágítás*. Ezzel kapcsolatban hadd hivatkozzam egy másik összefoglalómra (Sándori, 2000). Az információs átvilágítás nem jelent többet az információvagyon, a szereplők, az információs igények és informálódási szokások leltározásánál. De hogy még ez sem széles körben elterjedt gyakorlat, azt bizonyítja többek között Charles Oppenheimék vizsgálata. Oppenheim és munkatársai (2000) a „UK Accounting Standard for Goodwill and Intangible Assets (Financial Reporting Standard 10, Accounting Standards Board, 1997)” számviteli előírás gyakorlati alkalmazását tanulmányozták. Tapasztalataik szerint annak, hogy a brit vállalatok könyvelésében szerepeljen a cégek információs tőkéje, az a legnagyobb és leggyakoribb akadálya, hogy a legtöbb intézmény egyáltalán *nem tartja számon*, miféle információvagyonnal rendelkezik. Ezen túlmenően a következő jellegzetességek nehezítik az információs tőke „könyvelését”:

- az információ értéke nagyban függ a frissítés gyakoriságától,
- az információ értéke a problémák megoldásában a megfelelő időponthoz kötődik, előtte-utána elhanyagolható,
- még ha ebben a megfelelő időpontban vizsgálnánk az információ értékét, akkor is nehéz dolgunk volna, mert a legtöbb eset precedens nélküli,

- eljutni a megoldáshoz épp olyan fontos, mint maga a megoldás, de hogyan vegyük számításba a könyvelésben a gyors tájékozódás során megtakarított időt?

Pedig a szerzők szerint a következő előnyökkel járna, ha sikerülne az információs tőkét szerepeltetni a vállalatok mérlegében:

- A nem kézzelfogható vagyoni elemek (goodwill stb.) köztudottan fontos szerepet játszanak a cégek értékelésében; ha ezek az elemek a mérlegben is láthatók lennének, akkor az realisabb képet nyújtana a cégekről.
- Mérlegadataik mellett a cégek egyre gyakrabban tesznek közzé nem pénzügyi adatokat, mint amilyen például a vevői elégedettség vagy a munkatársak elégedettsége; ha ezek között az információs tőke is szerepelhetne, az azt tanúsítaná, hogy a cégek fontosnak tekintik információvagyonukat.
- Mindez arra sarkallná a vezetőket, hogy ne költségeknek, hanem vagyontárgynak tekintsék az információt, és így még inkább törekednének annak jobb kiaknázására.

A szerzők által megkérdezett vállalati szakemberek viszont a következő ellenérveket sorakoztatták fel:

- A szóban forgó információ sok esetben nem is képezi a vállalat tulajdonát. (A szerzők ezzel szemben azt állítják, hogy a „rights or other access” rovatban feltüntetendő volna a nem saját tulajdonú információ is.)
- Az információ nem egyedi a maga nemében: ha bevennék a mérlegadatok közé, akkor más tényezőket is, például az adminisztrációs rendszert vagy a személyzetet is szerepeltetniük kellene. (A szerzők szerint legfeljebb abban az esetben, ha a rendszer eladható termékként „becsomagolható” lenne. És a személyzet? – kérdezem én.)
- Egyszerűen nincs rá szükség, hogy az információvagyon szerepeljen a mérlegadatok között. A hirdetési kiadások sincsenek ott feltüntetve, mégsem gondolja senki, hogy azokat nem kell komolyan venni. (Ez azonban nem jelenti azt – teszik hozzá a szerzők –, hogy nem is szerepelhet a mérlegben.)

Befejezésül Oppenheimék utalnak néhány olyan működő kezdeményezésre, amely az információvagyon felbecsülését célozza:

- Az IMPACT csoport által kifejlesztett Information Health Index az információmenedzsment „jószágát” jelzi, értékét maguk az érintett vezetők állapíthatják meg (Horne, 1998).
- A VAIC (value added information coefficient) kidolgozójának az a célja, hogy a vállalatban belüli értékteremtést tetszőleges pillanatban megragadja (Pulic, 1999).
- Végül a szerzők a svéd Skandiát (www.skandia.com), valamint az USA-beli Dow Chemicalt (www.dow.com) állítják példaként a brit vállalatok elé.

A tudásmenedzsment fogalma

Az egyik legrövidebb meghatározás szerint a *tudásmenedzsment* nem más, mint az intézményi szellemi tőke növelését célzó törekvések összessége. Mi teszi szükségessé ezeket a törekvéseket? Mi sarkallja arra a szervezeteket, hogy – akár

„tudásmenedzsment-stratégiát” hirdetve, akár a zsargont mellőzve – a legnagyobb erőfeszítéseket tegyék ezen a téren? A válasz: súlyos gondokat kell orvosolniuk. Íme a problémák leltára Rob Abbott (2000) szerint:

- Az intézmények nincsenek tudatában annak, milyen információkat birtokolnak.
- A rendelkezésre álló információk halmaza széteső, rendezetlen, nincs szerkezete, nem összpontosul célok köré.
- Az emberek egyszerre szenvednek az információk tömegétől és az ismeretek hiányától.
- Szakmai jártasság, szakértői tudás, értékes tapasztalatok és munkakapcsolatok semmivé válnak, mielőtt mindezek birtokosa, a dolgozó elhagyja az intézményt.
- A tanulságok és a tapasztalatok megosztásának nehézsége oda vezet, hogy rengeteg idő és pénz pazarlódik el (ugyanazon a cégen belül) az egyszer már megoldott feladatok újbóli megfejtésére. Nem használják ki a drágán megszerzett információt, még kevésbé használják fel *ugyanazt új módon*.
- Tengernyi bonyodalmat okoz a meglévő nyilvántartások nehézsége.

Mindeközben egyre többen vélik úgy, hogy a „megfelelő” információtechnológia segíthet e gondokon, és ez a remény a tudásmenedzsment felé fordítja érdeklődésüket (mindegy, hogy annak nevezik vagy sem).

A KPMG Hungária fórumán (Tudásmenedzsment hazánkban) az egyik hozzászóló elmondta, hogy vállalatuknál egyszerűen így definiálták a tudásmenedzsmentet: „képesség a hatékony cselekvésre”. Más résztvevők és a KPMG szakembere szerint a tudásmenedzsment a következőket foglalja magában:

- a tudás rögzítése, kodifikálása,
- a tudás strukturálása, kategorizálása,
- a tudás elérhetővé tétele, megosztása,
- a szellemi tőke jobb kihasználása (újrahasznosítása) és védelme,
- mindezt integrált (!) megközelítésben és az összetevők szinergizmusára (!) építve.

A Knowledge Associates CE 2000 novemberében rendezett szemináriumán (Knowledge Management vezetői szeminárium) másfajta definíciót ismertettek. Eszerint a tudásmenedzsment: a tudástőke létrehozásának, megtartásának, megosztásának, számontartásának és felhasználásának *alapvetően új módja*. További meghatározások sora olvasható Sellin már idézett Scrip Magazine-beli cikkében (1998). Sellin azt a nézetet sem hallgatja el, miszerint a TQM (total quality management) és a BPR (business process re-engineering) elmúltával most a KM (knowledge management) lett a tanácsadócégek „pénzcsináló” eszköze, és a divatot meglovagolva számos szoftvercég nem tesz mást, mint átcímkézi korábbi termékeit, majd KM-eszközként ajánlgatja gyanútlan vevőinek.

Egyáltalán: mennyire új ez a fogalom? Maga a kifejezés az 1980-as évek közepén született, de csak akkor került be a köztudatba, amikor 1994-ben megjelent róla egy írás a Fortune magazinban. Számos szerző visszhangozza azt a vélekedést, hogy a tudásmenedzsment *nem új*, mindig is jelen volt a szervezetek, mi több, a társadalom életében, s mai formája pusztán a fejlődés természetes vele-

járója. E fejlődés hozta magával, hogy sok minden lehetségessé vált, ami korábban elképzelhetetlen volt. Clive Holtham (1998) szerint a nagybetűs KM hamarosan lekerül a napirendről, mert „a II. világháború óta feltűnt menedzsmentdivatok ciklusideje öt év”, azonban a fogalom mögötti elvek – Holtham szavaival: „a kisbetűs km” – továbbra is érvényben maradnak. (Erre a provokatív hangú Holtham-interjúra írásom végén még visszatérek.)

Szívesen folytatnám a kutatást még beszédesebb, még lelkesítőbb meghatározások után. De újabb zavaró jelenséggel találok szemben magam: a tudásmenedzsment kísértetiesen hasonlít az információmenedzsmentre! Nem csoda, hogy a tudásmenedzsment szaktekintélyei épp ezekkel a szavakkal közelítik meg a kérdést a Financial Times Knowledge Management c. mellékletében: „Ami a tudásmenedzsmentet valóban *megkülönbözteti* az eredményes információkezeléstől, az

- az új tudás létrehozásának bátorítása és
- a meglévő tudás alkalmazásának ösztönzése.”

Másképpen fogalmazva: lehet az információfeldolgozás tökéletes, mégsem születik belőle innováció; a legkitűnőbb információforrások is kihalásnak maradnak, ha például nem jut idő az igénybe vételükre. Mindebből egyenesen következik, amit a két szerző kellőképpen hangsúlyoz is, s legfőbb ideje, hogy végre én is leírjam: a tudásmenedzsmentben *döntő szerepe van az embernek* (Davenport és Marchand, 1999).

Beszédesebb és lelkesítőbb definíciók? Sally Drayton, a PricewaterhouseCoopers Angliában dolgozó gyógyszeripari szakembere úgy határozza meg a tudásmenedzsmentet, mint ami a tudás megragadásáról és – az intézmény érdekében történő – alkalmazásáról szól (Drayton, 1999). Marianne Broadbent (1998) számára a tudásmenedzsment nem jelent mást, mint olyan céltudatos vezetési folyamatot, amelynek során sikerül megragadni és a cég érdekében hasznosítani a gyakran személyes és kontextuális (az összefüggésekben, szó szerint a *szövegösszefüggésekben* rejtőző) tudást. Paul Quintas, az Open University’s Business School professzora szerint a tudásmenedzsment a tudás létrehozását, megosztását, mérését, felhasználását (az eredetiben „absorbing”, azaz felszív(ód)ás, beépítés/beépülés szerepel), valamint feltérképezését takarja (D’Arcy, 2000). Geoff Smith, a Cap Gemini Ernst & Young szakembere azt emeli ki, hogy a tudásmenedzsment rálátást biztosít a vállalati élet összes aspektusára, a problémákat a maguk teljességében láttatja, ehhez képest akár az emberierőforrás-menedzsment, akár az információtechnológiai szakemberek, akár más részlegek igyekezete csak korlátozott betekintést nyújt (Smith 2000).

Geoff Smith szerint a „nagy trükk”: láthatóvá tenni a láthatatlant. Vajon hogyan? Erről lesz szó a továbbiakban.

Tacit és explicit tudás

A tudás menedzseléséről szóló valamennyi írás és előadás kitér a kimondatlan és a már szavakba öntött tudás különbözőségére, angol terminológiával: a *tacit* és az *explicit* tudásfajtákra. E különbségtétel megint csak nem új, a filozófus Polányi Mihály írta le először az 1960-as években.

A kimondatlan tudás az egyének fejében, személyes tapasztalataiban rejtőzik. Döntő szerepe van a gyakorlati problémák megoldásában annak ellenére, hogy gyakran nem hogy másoknak, de tulajdonosának sincs tudomása a létezéséről – aztán egyszer csak történik valami, és a titkos tudás megmutatkozik. Ezt a fajta tudást sejtik az ösztönös megérzés mögött. A mindennapi életben legtöbbször semmilyen esemény nem világít rá a néma tudásra. A kezembe került írások közül az egyik megkockáztatott egy becslést, miszerint egy-egy vállalaton belül az összes tudás 80 százaléka tacit tudás.

Az explicit tudás ezzel szemben az a fajta tudás, amit birtokosának sikerült megfogalmaznia (*megfogalmaznia*). Így ez a tudás már (elvileg) közzétehető, másnak átadható. A sok-sok cikk közül csak néhányban találkoztam azzal a – számomra megnyugtató – megállapítással, hogy a kifejezés révén megragadott, ily módon *alakot* öltött, azaz *formába* öntött tudás nem más, mint *információ*. (Talán maga az „információ” szó is ebből a meghatározásból származik!) E néhány szerző *tacit tudásról* és *explicit információról* beszél. Kiemelik, hogy míg a tudás az adott helyzethez kötődik, addig az információ *hordozható*. Nick Willard (1999) megemlíti még az explicit tudásnak a berendezéskbe, programokba beágyazott (*embedded*) formáját is. Ő az, aki egyenesen kimondja: az információ a tudás részhalmaza, a tudásnál szűkebb fogalom. Miközben ezt olvasom, lelki szemem előtt összecuslik a „tudáslétra”, ledől a sokszor látott „tudáspiramis”, értelmét veszti a lineáris „tudásspektrum”, hiszen ezek mind-mind torz hasonlatok adat, információ és tudás viszonyának kifejezésére! Az adatokat most már kiterjedés (jelentés) nélküli pontok sokaságának látom: értelmezés útján a rengeteg pont vonalakká, síkókká, többdimenziós alakzatokká, egyszóval információvá áll össze. Amit pedig tudásnak nevezünk, ami több mindezeknél, az egy végtelenül sok dimenzióban létező gömb, és a mi létra-, piramis- és spektrum-ábráink ebben a tágas gömbben éktelenkednek, metszetnél is kevesebbet mutatva meg belőle...

A kimondatlan tudás kifejezése

Visszatérve az olvasottakhoz: abban mindenki egyetért, hogy *a tudásmenedzsment elsődleges célja a tacit tudás előcsalogatása*. Mi történik ilyenkor?

A személyiségbe burkolt kimondatlan tudás a megfogalmazás (rögzítés, kodifikálás, rendszerezés) révén válik a másik ember számára információvá, amit aztán újra és újra hasznosítani lehet. Ezt a lépést *externalizációnak*, ritkábban *artikulációnak* nevezik. A *megfogalmazás* jelentőségét nem lehet túlbecsülni. Minél inkább sikerül a lényeg *megragadni*, annál szélesebb körben hasznosítható a születő információ. A szerzőt a kifejezés fáradalmaiért bőségesen kárpótolja a letisztult tudás öröme. Mindnyájan tapasztalhattuk, mennyivel világosabban látjuk azt, amit sikerült – nagy munka árán – szöveggé formálnunk. Hát még ha előadóként vagy tanítóként tovább is tudtuk adni! Akkor értettük meg igazán.

A hagyományos értelemben vett írásba foglalás mellett a rejtett tudás kifejezésének különösen találó módja az *analógiák* keresése, *metaforák* alkalmazása, *példázatok* és *történetek* mesélése. David Snowden (2000) szerint a vállalati történetek mindent elárulnak arról, amit közvetlen rákérdezéssel lehetetlen kideríteni. (De miként bírja rá Snowden az ügyfelcít ezekre az elbeszélésekre? Egyszerűen: elmondja nekik mások történeteit!) Stuart Hannabuss hosszú cikket szentelt a vezetők által előadott történetek elemzésének. Ezek a történetek bepillantást engednek a vezetők

tacit tudásába. Épp ez a cikkíró célja: felderíteni a tapasztalt vezetők döntései mögött álló tudást, mert az „az egyik legértékesebb versenyelőny”. A cikket elolvasva csak annyit mondhatok, hogy ez a felderítés megdöbbentően nehéz! (Hannabus, 2000).

A tapasztalatokon alapuló, de sokáig a birtokosa számára is rejtve maradó tudás megnyilvánulásának manapság egyre gyakoribb módja az *e-mail*. E-mailben hasonló könnyedséggel fejezzük ki magunkat, mint egy négy szemközti beszélgetés során – sokszor adunk hát ilyen módon tanácsot, felvilágosítást. Melléktermékként az elektronikus levélben ott ragad az információ, onnan pedig archiválás és visszakeresés révén bármikor ismét segítségül hívható. Az e-mailt mint közeget a *levelező-csoportok* vagy -fórumok aknázzák ki a legeredményesebben. A kérdések és a válaszok eljutnak a csoport minden egyes tagjához. A leveleket olvasva vagy a levélarchívumban kutatva igen sok problémára találhatunk megoldást. Ha soha nem látott nehézséggel szembesülünk, „megcsapolhatjuk” a csoporttagok tudását. A levelező-fórumok archivált forgalma a hasznos ismeretek kincsesbányája. Nem csoda, hogy számos cégnél bevett gyakorlat a házon belüli levelezőcsoportok működtetése.

A tacit tudás átalakítása explicit információvá minden kétséget kizáróan látványosan növeli az intézmények szellemi kapacitását, ezért áll ez a törekvés a tudásmenedzsment előterében. Természetesen a tudásfajták transzformációjának nem az externalizáció az egyedüli példája...

Tudáspirál

A kimondatlan tudás egyik legfontosabb jellegzetessége, hogy a másik embernek *közvetlenül* átadható. Gondoljunk a mester–tanítvány, újonc–mentor kapcsolatokra. A tudásátadásnak ezt a módját nevezik *szocializációnak*. A tacit tudásból új tacit tudás lett – a másik ember fejében.

Kombináció (összehasonlítás, tendenciavizsgálat, összefüggések feltárása stb.) révén az explicit tudáselemekből (információkból) újabb explicit tudáselemek (információk) születnek. A kombináció egyfajta *szintézis*, új információ létrehozása az összegyűjtött explicit elemek együtteséből.

Végül az explicit információ megértés révén ismét személyes tudássá válik, ez a folyamat az *internalizáció*.

A felsorolt lépések (externalizáció, szocializáció, kombináció és internalizáció) körforgást alkotnak, szerencsés esetben azonban nem egyszerű ismétlődésről, hanem *emelkedő spirálról* beszélhetünk: mások számára hasznosíthatóvá tett tudásunk kombinálódik további információkkal, majd új tudásként beépül agyunkba, és ismét átadásra vár. Eközben – ideális esetben – egyre többet tud minden érintett, röviden: *tanulunk*. Egy-egy vállalaton belül megszámlálhatatlanul sok, egymással átfedésben lévő (!) tudáspirál azonosítható. A tudásmenedzsment célja akár úgy is megfogalmazható, mint a tudáspirálok számának gyarapítása s egyben a spirálok emelkedésének gyorsítása (Willard, 1999).

Tudásmenedzsment a gyakorlatban

A közleményekben ismertetett tudásmenedzsment-projektek, a tanácsadócégek által ajánlott mentrendek igen változatosak. A szerzők általában hangsúlyozzák is,

hogy az egész tevékenység rendkívüli mértékben függ a szóban forgó intézmény adottságaitól, úgyhogy mások gyakorlatának másolásával nem lehet messzire jutni. Természetesen vannak a programokban közös elemek, ezek felsorolása azonban, félek, egyáltalán nem olyan izgalmas, mint akár egyetlen konkrét példa. Tehát:

- Mérjük fel a helyzetet, térképezzük fel a tudásvagyont, hogy „tudjuk, mit tudunk”.
- Tegyük könnyen elérhetővé az intézményi tudást minden érdekelt számára.
- Bátorítsuk a tudás megosztását, a kimondatlan tudás kifejezését.
- Ösztönözzük az új tudás létrehozását, a szellemi tőke jobb kihasználását.

A leggyakoribb intelem pedig így hangzik: Csak akkor vágjunk bele, ha a tervezett projekt meghatározott (üzleti) célhoz kapcsolódik, és megkaptuk a felsővezetők támogatását.

Tudástérképek

A pillanatnyi helyzet felmérésében hasznos lehet, ha – ahogyan a magyarországi KPMG ügyfelei is tették a 2000. évi felmérés során – meggondoljuk, hogy hány perc/óra/nap alatt lehet cégünknel választ kapni bizonyos kérdésekre, például a következőkre:

- a tulajdonosi struktúra összetétele,
- a múlt heti értékesített mennyiség,
- mi jelent meg a médiában rólunk a múlt héten?
- a vállalatnál futó X projekt helyzete,
- kik a kulcsügyfelek?
- ki beszélt utoljára Y ügyféllel?

Valamiféle *tudástérképe* minden dolgozónak van, hiszen sejtik, hogy mikor hova érdemes fordulniuk. A legegyszerűbb tudástérkép a vállalat szervezeti felépítése. De ha belegondolunk, hogy például a gyógyszeriparban mennyi és milyen sokféle tudás testesül meg egyetlen termékben, máris érezni fogjuk, mekkora távolság lehet a mégoly célszerű szervezeti felépítés és egy árnyalt információkat (szakmai életrajzokat, egyéni tapasztalatokat, személyes kapcsolatokat) is tartalmazó vállalati „arany oldalak” között.

A meglévő tudás *céltudatos* felmérése a leggyakoribb tudásmenedzsment-feladat. A szakemberek nem győzik hangsúlyozni a rendszerezés, a strukturálás fontosságát, bár a „hierarchikus” jelzőt szinte soha nem használják. A struktúra lazasága, a benne előforduló átfedések és asszociatív kapcsolatok sokasága is csupán néhány cikkben kerül szóba. Valószínűleg csak látszólag egyszerű vállalkozás több száz szellemi dolgozó képzettségéről, jártasságáról, tapasztalatairól használható leltárt készíteni.

Az információtechnológia szerepe

Minden szerző óva int attól, hogy a tudásmenedzsmentben a technikai oldalra helyezzük a hangsúlyt. Ugyanakkor elismerik, hogy ez a hiba igen gyakori. Amint Rajan professzor például elmondta a Financial Times tudósítójának, a tudásmenedzsmenttel kapcsolatos kérdőíves felmérésük során 14 ezer vállalatot kerestek meg, 6 ezer kitöltött kérdőívet kaptak vissza, és ebből mindössze 140 (!) bizonyult

tanulmányozásra érdemesnek. A többi csupán tudásmenedzsmentre átkeresztelt információtechnológiai projektről szól! (Maitland, 1999)

Allan Foster (2000) arról panaszkodik, hogy az informatikusok kisajátítják és lejárátják a tudásmenedzsmentet, termékeik átcímkezésével elhomályosítják a fogalmat. Végül is érthető: a műszaki oldal a legkönnyebben megfogható része a tudásmenedzsmentnek, nem csoda, ha sokan itt leragadnak.

Az információtechnológiának elsősorban az a szerepe a tudásmenedzsmentben, hogy minden érdekelt számára *könnyen elérhetővé* és egymással *kombinálhatóvá* tegye a rögzített ismereteket. Infrastruktúrát, keretet biztosít, amelyet elkötelezett embereknek kell értékes tartalommal megtölteniük. Ellenkező esetben amit kapunk, nem más, mint az „emptynet” (Paul Pedley kifejezése). Anekdotikus történet: a vezető, aki éppen megvenni készül cége számára a méregdrága csoportmunkaszoftvert, felháborodik, amikor megtudja, hogy mindennek tetejében még a munkatársai idejéből is áldoznia kell a tudásmenedzsment-projektre! Pedig hát, ahogy egy szkeptikus hangú könyvismertetésben olvastam, a problémákat soha nem a technika, mindig csak az emberek képesek orvosolni. Leandro Herrero (2000a) szerint a számítógépes rendszerek szerepe ugyanaz a tudásmenedzsmentben, mint ami a nyelvtané az irodalomban. Bögel György (2000) így ír erről: „A tudásmenedzsment zászlaja alatt informatikai projektet indítani: kiváló lehetőség arra, hogy rengeteg pénzt elkölsünk, éjjel-nappal dolgozzunk, látványos bemutatókat tartsunk, impresszív beszámolókat írjunk, de a valóságban ne történjen semmi.”

Amikor annyi érdemi dolog megtörténtét teszik lehetővé a mai rendszerek! Már írtam az e-mail és a levelezőcsoportok szerepéről a kimondatlan tudás kifejezésében. A jelenlegi eszközökkel könnyen rögzíthető az információ, a tanítás, az üzenet pontosan abban a formában, ahogyan megszületett: hang, mozgókép mind tárolható. A tárolt információk visszakereshetősége, a rendszerek bővíthetősége és továbbfejleszthetősége magától értetődő követelmény. És mi a helyzet a használói oldalon? Mindenki boldogul a világ legegyszerűbb programjával, a webböngészővel. A hálózati önkiszolgálás olyan természetes, hogy már eszünkbe se jut vívmányként említeni.

Intranetek

A KPMG Intranets c. kiadványa, amely 2-3 éve került a kezembe, a webfelületű belső hálózatok következő „érettségi” szintjeit definiálja:

1. ad hoc,
2. haladó,
3. integrált,
4. nagy mértékben interaktív,
5. „extended enterprise”.

Az első stádium a spontán kezdeményezések kora. A második szakaszban már határozott cél a belső információk papírkímélő terjesztése, és szakmai alkalmazások is megjelennek az intraneten, mint például személyzeti nyilvántartások. A harmadik fokozatra az egész vállalatot átszövő elektronikus kommunikáció jellemző, megvalósul a különféle rendszerek összekapcsolása. A negyedik lépcsőfokon a nagy mértékben interaktív intranetek már az elektronikusan végzett munkafolyamatok alapjául szolgálnak. Az ötödik stádiumban az ügyfelek és a szállítók is hozzákapcsolódnak a belső hálózathoz (extranet).

Nigel Hannam (1996) cikke jó összefoglaló az intranettel kapcsolatos vezetői teendőkről. Legkönnyebben megoldhatónak a technikai gondokat minősíti, közepesen nehezek az információkezelési problémákat és a legkeményebb diónak a vállalati kultúrával kapcsolatos kérdéseket. A három tárgykör közül most a középsőből idézek. Eszerint az intranettel kapcsolatos információmenedzsmentnek a következő kérdésekre kell választ adnia:

- Ki az intraneten megjelenő információ tulajdonosa? Ki felel az információ pontosságáért? Ki frissíti, ki távolítja el, ha elavult? Ki dönt a hozzáférési jogokról?
- Ki gondoskodik és hogyan az akadálytalan információáramlásról?
- Hogyan biztosítható a kényelmes eligazodás az intraneten megjelenő információk között?
- Legyen vagy ne legyen szerkesztői ellenőrzés, esetleg cenzúra?
- „Push or pull”, azaz döntse el néhány ember, hogy mi töltődik le a használók gépére vagy bízunk a használókra a válogatást?
- Információpolitikai megfontolások: szabad hozzáférés, adatvédelem, biztonság stb.

Cindy Simons (2000) az ún. második generációs intranetekről ír a *Managing Information* legutóbbi számában. Legfőbb jellegzetességük, hogy a második generációs intraneteket maguk *ahasználók építik*, így a publikálásban nem szűk keresztmetszet többé a webmester. Hasonlóan fontos vonás, hogy ezek az intranetek hozzákapcsolódnak a többi vállalati rendszerhez a dokumentumkezelőtől az ERP (enterprise resource planning) szoftverig (mint amilyen például az SAP). Viszont szemben az ERP rendszerekkel nem adat-, hanem „tudásközpontúak” és nem is olyan szigorúan strukturáltak. A lelkük egy olyan keresőszoftver, amely képes csaknem önállóan tevékenykedni: kereséseket végez a versenytársak honlapján, felismeri az új konkurens termékeket, egybegyűjti az ezekkel kapcsolatos belső információkat, riasztja az érdekelt szakembereket, kivonatot készít a hálózati dokumentumokról stb. A cikkben egy pénzügyi szolgáltatócég (Liverpool Victoria) belső hálózatáról van szó, ahol kb. 100 munkatárs az Active Intranet nevű szoftverrel dolgozik.

Az Accolade nevű szoftvertermék („KM product”) többek között arra képes, hogy összegyűjtse az intraneten elérhető információkat, számítógépes nyelvészeti eszközökkel megtalálja bennük a kulcsfontosságú kifejezéseket, és ezeket felhasználva rendszertani alapossggal felépítsen egy vázát (taxonómiát), amire aztán felfűzhetik az intranet tartalmát a visszakereshetőség érdekében (Kelly, 2000). De nem írok ennél többet az ilyen és ehhez hasonló szoftvercsodákról, mert messze túl vannak látóköromön. Nem írok az ASP-kről (application service providers), az adattárházakról (data warehousing), az adathányászatról (data mining) vagy a mesterséges intelligenciáról (AI, artificial intelligence). Várom, hogy szembe kerüljek velük.

A *vállalati portálok* azonban mégis meg kell említenem. Az angol kifejezés kicsit fellengzősebb: enterprise information portal (EIP). A portál annyiban több az egyszerű honlapnál, hogy lehetőség szerint minden témába vágó információhoz kapcsolatot kínál közönsége számára. Elsősorban nem új tartalom tehát, hanem hatóság segítség az eligazodásban. Annak a ténynek a kiaknázása, hogy az emberek többsége a könnyen elérhető információforrásokat veszi igénybe. Egy ugrópont (link) a portál oldalán rég elfelejtett gyűjteményeket támaszthat fel. A vállalati por-

tálon felkínált kapcsolódások messze túlmutatnak az intraneten, sőt az egész vállalati hálózaton, kényelmes közelségbe hozzák a külső információforrásokat.

Brian Detlor (2000) szerint ha portált építünk, az a legfontosabb, hogy jól ismerjük közönségünk napi munkáját, ezen belül azt, hogy mit tesznek a megszerzett információkkal, s mi az ebből adódó igényeknek megfelelően tervezzük meg a portált. A portálon közzétett információkat ne a magunk ízlése szerint, hanem a használók fejével gondolkodva csoportosítsuk. Az információk csoportosításával kapcsolatban ma már alig használatosak az osztályozás, kategorizálás vagy tezaurusz szavak, egyre gyakrabban csak a „taxonomies”-t használják. Egy vérbeli portálnak számos fantasztikus funkciója is van: például segít az e-mailek feldolgozásában, munkafolyamatokat és projektmenedzsmentet támogató szoftvereket, valamint vitafórumokat működtet, ellenőrzi a hálózati költségeket (elektronikus rendelések), információfeldolgozó programokat futtat annak érdekében, hogy ne nyers szövegek kerüljenek a használók képernyőjére stb.

Információs túlterheltség

Néhány szerző arra figyelmeztet, hogy a tudásmenedzsmentnek elkerülhetetlenül meg kell küzdenie az információözbönből eredő fásultsággal. Kétféleképpen értendő ez. Először is számolni kell azzal, hogy a tudásmenedzsment-program megvalósítását akadályozni fogja az információdömping és az ebből fakadó időhiány. Janine Willis (2000) idéz egy KPMG-felmérést, miszerint az alkalmazottak kétharmada bevallotta, szenved a túl sok információtól, s így ideje sincs arra, hogy tudásának megosztásával foglalkozzon. Ugyanebből a felmérésből az is kiderül, hogy az emberek egyötöde érzi túl bonyolultnak a számítógépes rendszerek használatát, ami újabb idővesztés. További probléma, hogy ez utóbbi jelenséget sokan – tévesen! – múltó kezdeti nehézségnek tekintik. A tanácsadó cég szerint helyesebben tennék, ha a rendszereket eleve egyszerűbbé formálnák.

Másrészt azért kívánczok ide az információs túlterheltség jelensége, mert a tudásmenedzsment-programok lehetőséget nyújtanak arra, hogy az információkezelési készségek (information literacy) fejlesztésével csökkentsük az „információs nyomást” (Bawden, 1999).

Az információs túlterheltségben vezető szerepe van a házon belüli elektronikus levelezésnek, legalábbis Stevens és McElhill (2000) tapasztalatai szerint. Már csak ezért is érdemes vizsgálat alá vetni a szervezeti e-mail-használatot. A két szerző alapos kérdőívet állított össze ebből a célból.

A tudás megosztása

Megismétlem, amit egyszer már leírtam: a tudásmenedzsment elsődleges célja a hallgatag személyes tudás felszínre hozása olyan formában, hogy az mások számára hasznosítható legyen. Ez az, amit röviden a tudás megosztásaként emlegetünk. Ha megkérdeznék tőlem, milyen lényegi újdonságot jelent számomra a tudásmenedzsment „mozgalma”, azt válaszolnám, hogy az *átgondolt, eltökélt tudásmegosztás* gyakorlatát. Az én szememben ez maga a tudásmenedzsment.

De ha egyszer a tudás hatalom, mi késztetné arra az embereket, hogy tudásukat megosszák másokkal?

Mi fékezheti a munkatársak közötti természetes versengést? Mindenekelőtt a *közös célok* megléte és az ebből fakadó együttműködés légköre. Továbbá: a lét-

biztonság. Azután a törekvés, hogy nevünket ismertté tegyük. És a részvétel jóleső tudata. Vagy a kölcsönös előnyök érzékelése. Esetleg a változás szédülete. Különös hangulat, amikor az ember nem érzi tehernek, hogy a tapasztalatait szavakba öntse. Egyszóval: a tudás megosztását támogató *szervezeti kultúra*.

A szervezeti kultúrával kapcsolatos kérdéseknek könyvtárnyi irodalmuk van. A tudásmenedzsment szempontjából nézve a szervezeti kultúra legfontosabb és – ami szintén lényeges – egymásra épülő (!) elemei, ahogyan a Knowledge Associates CE szeminárium anyagában is áll: a bizalom, a kommunikáció és a tanulás.

A Knowledge Associates CE munkatársa a következő idézetekkel támasztotta alá a bizalom, a kommunikáció és a tanulás jelentőségét:

- „A bizalom a szervezet éltetőereje és az emberek motiválásának legmagasabb szintű módja. Az emberek akkor dolgoznak együtt a leghatékonyabban, ha megbíznak egymásban.”
- „A nyílt kommunikáció növeli a bizalmat, és *természetes módon* [kiemelés a szeminárium előadójától] vezet az együttműködés igényéhez.”
- „A gyors tanulás növeli a kompetenciát, növeli a bizalmat, és *természetes módon* vezet a tudásmegosztás igényéhez.”

Mondhatjuk azt, hogy az egész tudásmenedzsment hatóköre annyira szűk vagy olyan tág, mint amilyen szűkek vagy tágasak az intézményen belül a *bizalom körei*? Bizalmi körök, kicsik vagy nagyok, elszigeteltek vagy egymást átfedők... Ha magunk elé képzeljük ezeket, mintha csak térképen keresnénk a termékeny földeket!

Ahol az emberek nem működnek együtt, ahol ellenségesen viselkednek, ott kidobott pénz és elfecsérelt idő tudásmenedzsmenttel foglalkozni – hacsak nem a szervezeti kultúra megváltoztatásának céljával látnak hozzá, szögezi le Susan Mendelsohn Kersey (1998) a Knowledge Management c. folyóirat egyik első számában. A cikkben szóba kerül a British Petroleum, ahol a 20 millió dolláros tudásmenedzsment-költségvetés 20%-át fordították szoftverre és hardverre, 80%-át az alkalmazottak képzésére és a vállalati kultúra átalakítására. A szerző szerint az esetek többségében ez sajnos fordítva alakul. „Put people first”, azaz tedd az embert az első helyre, adja ki a jelszót. Mindezzel összhangban a KPMG Hungária fórumán elhangzott, hogy „nemzetközi tapasztalatok szerint egy tudásmenedzsment jellegű beavatkozás sikere 20–30%-ban infrastruktúra, 70–80%-ban szervezeti kultúra és vezetői stílus függvénye”. A KPMG szakemberei különösen fontos kérdésként emelték ki, hogy vajon a vállalati kultúra elismeri-e a szakértelmet, más szóval: lehet-e a cégnél szakmai (nem vezetői) karriert csinálni?

Hogyan, miképpen változtatható meg az intézményi kultúra? Felsorolom Susan Mendelsohn Kersey tanácsait:

- Mindennél fontosabb, hogy az embereknek közös céljaik legyenek.
- Alkalmazható számos eszköz, például: bizalomerősítő beszélgetések; olyan kommunikációs technikák elsajátítása, amelyek az odafigyelésre és a párbeszédre helyezik a hangsúlyt.
- Sokat segít, ha az alkalmazottakat is bevonják a döntéshozatalba (de legalább a tervezett tudásmenedzsment-programok kialakításába).
- Átütő erejű a felső vezetők személyes példája.
- Döntő jelentőségű a jutalmazás rendszere, az együttműködés ösztönzése.

Ugyanez a cikk közöl egy listát „Mi kell a tudásmegosztáshoz?” címmel. Csak részben idézem:

- Bizalom, bizalom és bizalom.
- Legyünk képesek világosan kifejezni magunkat.
- Legyen határozott okunk vagy célunk [mármint tudásunk megosztására/megosztásával].
- Egy nyelven beszéljünk.
- Jusson rá időnk.
- Legyen mód a kötetlen kapcsolatfelvételre.
- Magunk dönthessük el, hogy bekapcsolódunk-e.
- Legyen a kezünkben (fejünkben) olyan helyi/személyes tudás, ami könnyen átadható.
- A tudás megosztásában támogassanak a feletteseink.
- Az infrastruktúra is támogassa a tudás megosztását.

Visszatérő intelem (tanulságos tapasztalat?), hogy az intézményi kultúra csak fokozatosan, lassan, lassan – még annál is lassabban! – változtatható meg. Könnyen lehet, hogy a tudásmenedzsment-program kínálja az első olyan alkalmat, amikor a vállalatnál a szervezeti kultúra tudatos átalakítására törekednek. A siker érdekében a lehető legnagyobb körültekintéssel kell eljárni. Az apró lépések, a finom változtatások sokkal több eredménnyel kecsegtetnek, mint az erőltetett újítások. A helyénvaló tudásmenedzsment-program Sellin (1998) sebészi hasonlaltával élve „nem láncfűrész, hanem lézersugár”.

Kinek a dolga?

Röviden s talán csak kis túlzással: mindenkié. Szerencsés esetben a tudásmenedzsment-programok számos feladatán az összes munkatárs osztozik. Kezdeményezőként szinte mindig vagy az emberi erőforrással foglalkozó szakemberek, vagy az informatikusok lépnek fel. Ron Young (1998) arra figyelmeztet, hogy sok személyzeti és informatikai szakember újabban tudásmenedzsmentnek nevezi, amit már hosszú évek óta csinál. Pedig a tudásmenedzsment – ami szerinte az új ismeretek létrehozásának és megosztásának új módját és soha nem látott sebességét, valamint a tudás előtérbe helyezését és új módon történő mérését jelenti – e két terület *fúziójával* valósul meg, és lényegében az együttműködésről szól, arról, hogy a szervezet részei egyként dolgoznak.

Bizonyára nem véletlen, hogy a KPMG magyarországi felmérése során felsővezetőket, informatikai és értékesítési vezetőket, valamint emberierőforrás-menedzsmenttel foglalkozó vezetőket kerestek meg. Bögel György (2000) viszont azt írja, hogy egy jól működő vállalatnál sokan foglalkoznak tudásmenedzsmenttel anélkül, hogy ezt a szót használnák: „Direkt tudásmenedzsment szerepeket töltenek be például a személyzetesek, az oktatásszervezők, a könyvtárosok, a hírlevelek és újságok szerkesztői, a vállalati intranet gazdái, de minden más vezető is ’tudásmenedzser’ bizonyos mértékig, még ha ösztönösen teszi is ezt.”

Jó néhány cégnél függetlenített tudásmenedzser (chief knowledge officer, CKO) dolgozik. Bögel György szerint bizonyos esetekben, például csúcstechnológiai vállalatnál, nagy tanácsadócégnél erre valóban szükség lehet, és fel is változja feladatkörüket. Ugyanakkor tény, hogy a cím, sőt maga a tudásmenedzsment

kifejezés – egyáltalán: a zsargon – használata ellenállást kelthet az emberekben (Dempsey, 1999). Emlékszem olyan cikkekre is, amelyben valaki azt mondja: „A CKO cím annyit jelent: engem lőjtek le, ha a program nem sikerült.” A KPMG Hungária szakemberei úgy fogalmaztak, hogy „vita tárgya, szükség van-e külön tudásmenedzsment-szervezetre”.

Sándori Zsuzsanna

(Következő számunkban folytatjuk! Ott közöljük a hivatkozott művek pontos bibliográfiai adatait is.)

2002. május 8-án Londonban,
a Royal Albert Hallban ünnepélyes
keretek között az Imperial College
díszdoktorává avatják Czigány Magda
nyugalmazott könyvtárigazgatót.

Szakmánk számára
is jelentős ez az esemény, hiszen
könyvtárosnak eddig még nem
adományoztak ilyen kitüntető címet.
Czigány Magda az Imperial College
könyvtárát vezette 1986-tól
nyugdíjbavonulásáig, 2001-ig.
A rendszerváltás óta a hazai felsőoktatási
reformfolyamatokban is aktívan részt
vállal, s az utóbbi években az Oktatási
Minisztérium szakmai tanácsadójaként
tevékenykedik.

(Sárközi Mátyás londoni levele Díszdoktor
címmel a Magyar Hírlap
2002. január 12-ei számában, az Ahogy tetszik
mellékletben jelent meg.)

Brit könyvtári fejlemények

Múltidéző

Ismert az 1850-es évszám könyvtártörténeti jelentősége: ekkor fogadta el az angol parlament a *Public Libraries Act* című törvényt, mely feljogosította a helyi (városi, tízezer főnél nagyobb lakosságú) önkormányzatokat saját ingyenes nyilvános közkönyvtár létesítésére. Tegyük hozzá, még ott is közel húszéves folyamat vezetett el ideig. *Th. Carlyle*, a neves történész 1832-ben jegyzi meg naplójában: Ófelségének minden megyeszékhelyen van *börtöne és bitófája*, miért nincs könyvtára is, ahonnan a szükséges könyveket, adatokat megkaphatnám? A harmincas években mindenesetre elkezdődött a szélesebb értelemben vett közszolgáltatások – egészségügy stb. – kiépítése.

A folyamat a törvény birtokában sem volt azután egyszerű vagy egyirányú. Számos ellenző okvetetlenkedését kellett legyőzni, s főként a helyi szavazáson a többséget megszerezni. Negyedszázad múltán, a hetvenes évek közepén mintegy 50 könyvtár fenntartót regisztráltak: ezek könyvtárai az akkor 26 milliós lakosság hatodát látták el elvben könyvtári olvasnivalóval. Kerekítve egy millió kötetes állománnyal, melynek mintegy fele szolgált a kölcsönzést.

Néhány összefoglaló adatot lássunk a fejlődés arányairól.

Közkönyvtárak Nagy-Britanniában*

	Év				
	1875	1885	1914	1935	1972
népesség (millió)	26	30	41	46	54
– ebből könyvtárral ellátva: (millió)	4,2	6,7	24,4	45	**
– ellátott lakosság (%)	16	23	60	98	**
állomány (millió)	1,1	2	11,4	26	112
kölcsönzött kötet (millió)	3,9	**	54,5	166	628

* *Forrás: Th. Kelly: History of Public Libraries in Great Britain 1845–1975. London: The Library Association, 1977. pp. 517–518.*

** Nincs adat.

Távíratí stílusban sűrítsük e számok tartalmát. Ötven év után érte el a lakosság felét a szolgáltatás, hatvan év után meghaladta a kölcsönzött kötetek száma a lakosság lélekszámát, száz év után az állomány ugyancsak. Az első világháború utáni időszakban sikerült a teljes lakosságot lefedni a közkönyvtári ellátással. Egy

lakosra 1935-ben közel négy kölcsönzés jutott. A második világháború után (újabb) *hatalmas ugrás* következett be: mint látjuk, a hetvenes évek elején már tizenkettő kölcsönzést számolhattak egy lakosra vetítve. (Nálunk ez az arány évente 120 millió kölcsönzést jelentene az évtizedek óta lényegében stagnáló 35-40 millió helyett – s ez utóbbi a brit mintához viszonyítva a harmincas évek színvonalát jelenti.)

A mai brit fejlemények megértése végett nem felesleges felidézni, hogy a könyvtári törvényt *1845-ben megelőzte egy múzeumi törvény*, amely voltaképp már lehetőséget adott közgyűjtemény – egyben közkönyvtár – létesítésének támogatására is.

A fentiekben röviden jelzett eredmények magyarázataként érdemes megemlíteni, hogy az *1919-ben elfogadott újabb közkönyvtári törvény* lehetővé tette a megyei önkormányzatok számára olyan *megyei ellátó* struktúra („megyei könyvtár”) megteremtését, mely az eladdig ellátatlan *falusi körzetekre* koncentrált a szolgáltatások térbeli fejlesztésével. Hogy erre mennyire szükség volt, azt jelzi a fenti táblázat azon adata is, hogy a tízes években csak a lakosság 60%-ára terjedt ki a közkönyvtári ellátás, s csak az újabb szerveződés révén közelítette meg a harmincas évekre a 100%-ot. A megyei ellátást egészítették ki a regionális könyvtárközi kölcsönzési irodák a húszas évek végétől. E fejlemények elválaszthatatlanok a *Carnegie Alapítvány* hatalmas összegeket biztosító és szinte folyamatos támogatásától.

Új közkönyvtári forradalom

A 20. század végén az *58 milliós népességből épp 58%*, azaz közel 34 millió állampolgár látogatta beiratkozott olvasóként a brit nyilvános könyvtárakat. (Közülük mintegy tízmillió az olyan „törzsvendég”, aki legalább kéthetente egyszer felbukkan könyvtárában.) A 34 millió olvasóra évente átlag 11 látogatás jut. Összesen ez 377 millió látogatót jelent: szemben a brit focimeccsek évi 33 milliós látogatószámával. A 130 milliót meghaladó összállomány fizikailag 3600 kilométer polcfolyóméteren fér el – ez több az összes brit autópálya hosszánál (3200 km). (Mindkét összevetés jó marketing „fogásnak” tűnik, hisz a szélesebb publikum számára is értelmezhetővé tesz szakmai jellegű adatokat.)

A több mint *négyezer* érdemi könyvtár, a csaknem *700 bibliobusz* és a közel 20 ezer egyéb szolgáltatóhely (börtönkönyvtár, kórházi kölcsönzőhely vagy idősök otthonabeli könyvtár stb.) naponta átlag 1,3 millió olvasót fogad.

A kilencvenes évek végén végrehajtott közigazgatási reform után 167 könyvtárfenntartó önkormányzatot számolnak Nagy-Britanniában. A közkönyvtárak éves kölcsönzése – könyvek és audiovizuális dokumentumok együtt – közel *600 millióra* rúg. Vagyis lakosonként tíz fonttal számolhatunk.

Jelentősek az erőforrások. A közkönyvtári dolgozók száma mintegy 27 ezer fő, közülük szakképzett könyvtáros csaknem hétezer. (Ezzel a közkönyvtárak a brit könyvtáros társadalom legszámosabb munkalehetőségét jelentik. Az ország teljes könyvtáros létszáma 43 ezerre tehető, ebből 12-13 ezer a diplomás szakember.) Tízezer lakosra az országban átlag öt közkönyvtári dolgozó jut. A közkönyvtárak országos *pénzügyi kerete eléri a 700-750 millió* fontot, s ebből 15-20%

között mozog az állománygyarapítási ráfordítás. (Adatok forrása: Information and libraries in Britain. 1998. és az internet.)

A kedvenc *szabadidős elfoglaltságok körében a közkönyvtár az ötödik helyet* foglalja el. (Mi előzi meg, kérdezheti a nyájas olvasó? A kocsmá, vagyis az angol társadalom lényeges közfórumának minősíthető pub; azután az étterem; az autózás; majd a gyorsétkezdék vonzotta „hamizás” következik.)

A *kilencvenes évek* közepén mégis megerősödött a felismerés: ez már nem elégséges a lényeges szerep jövőbeli megtartásához. Az *új információs kor* követelményeinek megfelelő irányt és nagyságrendeket kell kitűzni, majd elérni. Egyre kevésbé az állomány nagyságrendje vagy a polcfolyó méter lesz meghatározó, főként nem egyedül.

Az információs korban az informatizált közkönyvtári-közgyűjteményi hálózat tud megfelelni a tömeges igényeknek, foglalható össze egy mondatban a kihívásra adott válasz. A brit DCMS (Department for Culture, Media and Sport), vagyis a Kulturális, Média- és Sportminisztérium illetékes igazgatósága, a *Resource* szimbolikus névvel rövidített Council for Museums, Archives and Libraries létrehozta a *People's Network* elnevezésű programot. Ennek lényege: a 4300 brit közkönyvtárat képessé tenni a legkorszerűbb információtechnikai eszközök és tartalmak használatára, hogy ezáltal a lakosságnak gyökeresen új lehetőséget biztosítsanak az *életösszigan tartó tanulásra, információszerzésre és elektronikus kapcsolat-építésre*.

Az *egész programra 170 millió angol fontot* szánnak – ez magyar forintban számolva megfelel mintegy 50–60 milliárdnak (Lakosságához viszonyítva idehaza 10 milliárd forintot jelentene.) Három fő fejlesztési irányt jelöltek ki. 50 millió font a *digitalizált tartalom* előállítását szolgálja. Természetesen a ráfordítás nagyobbik felét – mintegy 100 millió fontot – a *hálózatfejlesztésre* és hardver-szoftver-eszközök erősítésére szánják, s 2002 végéig kell a program e részét illetően a tervezett szint 75%-os arányát elérni. Mintegy 20 millió font a *könyvtári szakemberek felkészítését*, informatikai továbbképzését szolgálja.

2001. október végén a következő gépi ellátottsági adatok jelentek meg a program honlapján (<http://www.peoplesnetwork.gov.uk>): a 4200 könyvtár kétharmada rendelkezett internetkapcsolattal. A kerekítve csaknem 30 ezer könyvtári gépnek nagyjából fele, *15 ezer gép szolgálta a közönséget* (a másik fele a könyvtárosok szakmai tevékenységét), s ezek közül 8600 volt a hálózatra rákapcsolva. Minden második könyvtári dolgozóra jut egy gép (s az ő gépeik közül hatezer biztosítja a hálózati hozzáférést). Minden harmadik közkönyvtár *gépi katalógusa* jelenik már meg az interneten. A könyvtárak 85%-ának van elfogadott információtechnikai fejlesztési stratégiája, kétharmaduk valamilyen szoftverrel szűri az internetes hozzáférés tartalmát, s 86 % kér szerény térítést a hálózati használatért. Egyes adatok szerint a gépek száma a következő egy-két évben duplájára emelkedhet. Várhatóan *átlagban kétezer lakosra jut* majd egy nyilvános hozzáférésű hálózati számítógép.

A „hálózati tanulási térség” (networked learning space) kialakítása minden brit polgár érdekeit szolgálja. A *tanulási-önképzési lehetőség* mellett a polgárok közti *személyes kapcsolatok* erősítése, továbbá a *kormányzati-önkormányzati információállományok* minél szélesebb körű használata meg az *elektronikus ügyintézés* is a célok sorát gyarapítja.

Az 1997-ben elkezdődött fejlesztési szakasz 2000-ben egy manifesztum kibocsátásával s a szükséges pénzügyi háttér megteremtésével kezdődött. A részletes feladatterv *Building on Success: an Action Plan for Public Libraries* címen 2001 közepére készült el: hálózati közzététele azt is szolgálta, hogy október 1-jéig észrevételek érkezzenek a **Resource** irodájához. A pénz a hazai Szerencsejáték részvénytársaságnak megfelelő brit cég közhasznú alapítványa (New Opportunities Fund) bevételeiből származik. Más szóval: amit a polgárok személyes nyereségményszerzés céljából „befektettek” az állami szerencsejátékok vonalán, azt közösségi célokra és eszközökre illetően módon részben visszakapják. A Blair-kormány több jelentős kulturális projektet finanszírozott az elmúlt években e forrásból.

A programot egyéb források is támogatják, például a Microsoft-tulajdonos amerikai *Bill Gates* és neje alapítványából 4 millió dollár jut a hátrányos helyzetű brit olvasók kiegészítő támogatására (Gates így folytatja az „acélbáró”-nak nevezett A. Carnegie száz évvel korábbi nagyszabású könyvtártámogatási programját).

Érdekes a fenti website-ot, továbbá a *Resource* honlapját (<http://www.resource.gov.uk>) időről-időre felkeresni, hisz valódi, bár – saját megfogalmazásuk szerint – „csendes” forradalom kezdődött a brit közkönyvtárak világában.

Nemzeti könyvtár

Köztudottan a British Library – ezen a néven – elég fiatal képződmény: idén épp *harminc éves* a számos alkotóelemből összerakott világkönyvtár (majd 1983-ban még kiegészítették a hangzó dokumentumok nemzeti gyűjteményével). A gyűjtemény alapját 1753-ban vásárolta a kormányzat 20 ezer fontért, s ez – kiegészítve egyebek mellett az angol uralkodók könyvtárának 50 ezer kötetével és 15 ezer kéziratával – mint a British Museum könyvtára 1759-ben nyitotta meg kapuit a nyilvánosság előtt. Természetesen kezdettől kizárólag helybenhasználat céljából. A BL számos huszadik századi alapítású önálló intézményt – országos kölcsönző könyvtár, nemzeti bibliográfiai központ stb. – egyesített 1972-ben. Ma mintegy 2400 munkatársa van – egyharmaduk, 970 fő diplomával. Állománya közel 10 millió monografikus kiadvány mellett számos egyéb dokumentumtípust ölel fel (például 635 ezer doktori értekezés!) egészen a szabadalmakig. A londoni és Boston-Spa-i székhelyek összesen 624 kilométernyi raktári férőhelyet jelentenek – most bővítésük hamarosan napirendre kerülhet, hisz 95%-ban beteltek a kapacitások. A gyarapodás pedig felettébb tetemes: a tulajdonképpeni nemzeti gyűjtemény Londonban 46 ezer periodikus kiadvány és 104 ezer monografikus mű kötetivel gyarapodott a 2000–2001-es pénzügyi évben (áprilistól-márciusig számolnak), míg Boston Spa kölcsönző központja 56 ezer kurrens (!) folyóiratot járát. Egy év alatt csaknem 5 millió dokumentumot vesznek kézbe az olvasótermekben, míg az országos-nemzetközi dokumentumszolgáltatás – most kisebb visszaesést elkönnyelve – csaknem 4 millió dokumentumot forgalmaz. Az országos kölcsönzőkönyvtár egyébként létrejött, azaz az 1961 óta eltelt negyven év alatt elérte a *100 millió teljesített kérés* szintjét.

Hatalmas a nemzeti könyvtári elektronikus rekordok forgalma. A BL 10 milliós könyvállományának 70%-a már az OPAC-ban elérhető és kereshető, ezen kívül más dokumentumtípusokból és a Boston Spa-i állományokból újabb milliós nagy-

ságrendek rajzolódnak ki. A brit nemzeti bibliográfia teljesítménye azon is mérhető, hogy más könyvtárak legújabbán már 88%-ban megtalálják a nemzeti könyvtárnál a számukra szükséges rekordokat, így azok átvételével csökken a feldolgozás helyi aránya. A könyvtár honlapját egy év alatt 21 millió fölötti számban keresték fel – egyetlen év alatt a növekedés 50% fölötti arányt ért el! A BL összes rekordjainak száma egy év alatt 28 millióról közel 33 millióra növekedett (ennek döntő hányada, mintegy 4 millió, a 20 ezer kurrens folyóirat tartalomjegyzékét szolgáltató *Inside Information* elnevezésű szolgáltatás révén keletkezik).

A könyvtár éves költségvetése eléri a 110 millió fontot, ebből 82 millió az állami támogatás, s évente 25-30 millió körüli a saját bevétel (ezt épp a lezárult pénzügyi évben nem sikerült szinten tartani a belföldi dokumentumszolgáltatás iránti igények bizonyos csökkenése következtében). Am így is a költségvetés negyede származik saját bevételből, ami igen erős aránynak minősíthető. A kiadások mintegy fele a bér és bérjellegű kifizetés, míg a gyarapítási keret meghaladja a 12 millió fontot, állományvédelemre pedig közel 3 milliót fordítottak. A tetemes üzemeltetési stb. kiadások 35 millióra rúgnak. Összehasonlításként és érdekességként említhető, hogy a vadonatúj londoni épületegyüttes hivatalos értéke 391 millió font. 1998. június végén II. Erzsébet királynő avatta fel az egyébként 520 millió fontba került épületet, amely a párizsi Bibliothèque Nationale de France mellett Európa egyik legnagyobb és legdrágább új középülete.

Egyetemi-főiskolai könyvtárakról – röviden

Az egyetemi könyvtárak száma 88, továbbá 66 főiskola és 538 felsőfokú továbbképző intézet működik. Együttes állományuk közel 100 millió kötet. Több mint 200 ezer olvasói hellyel rendelkeznek, ez teljes idejű hallgatóval számolva minden nyolcadik-tizedik számára biztosít egyidejűleg helyet. Évente mintegy 80 millió kölcsönzést teljesítenek a 4,6 millió beiratkozott olvasónak. A használók évente átlag mintegy hatvanszor keresik fel a könyvtárat, ami igen intenzív igénybevételt jelent. Az egyetemeken egy olvasóra számítva átlag 50–90 fontot költenek állománygyarapításra (az ottani viszonyokat ismerők számára köztudott a „régik” és az „új” egyetemek közti jelentős különbség: a régiek XIX. századiak vagy korábbiak, míg utóbbiakat 1960 után hozták létre). A főiskolákon ez a szám negyven font alatt marad.

Néhány adat egy „új”, vagyis 1972-ben alapított egyetemről. A *Loughborough University* könyvtárának több mint 30 ezer beiratkozott olvasója van. A könyvtár alapterülete megközelíti a 8 ezer m²-t, az állomány 400 ezer kötet könyv, 110 ezer bekötött folyóirat-évfolyam és sok más dokumentum. Az éves gyarapodás folyóiratokból 2300 cím. Több mint 700 olvasói hely van, ebből számítógépes minden ötödik, azaz csaknem 150. Éves szinten közel félmillió kölcsönzést regisztrálnak. A teljes költségvetés megközelíti a 3 millió fontot, amiből egyaránt 1,2–1,3 millió a bérjellegű kiadás illetőleg az állománygyarapítás (az utóbbi keretének 10-15%-ából már elektronikus dokumentumokat szereznek be). Üzemeltetési költségekre jut fél millió font. A költségvetés évről-évre szerény mértékben emelkedik – vagy épp stagnál (előző évi 2,6, azelőtt pedig 2,7 millió font). 2001 nyarán lecserélték az addigi integrált rendszert, most az ALEPH-re tértek át. A hálózati adatbázis-használat egy év alatt ötödével emelkedett.

Az általános és középiskolai könyvtárakról itt csak annyit említhetünk, hogy közel 9 millió tanuló ellátását szolgálják, mindegyikükre évente átlag 1,1 kötet új beszerzés és 8-9 kötet kölcsönzés jut. Újabban növekszik a szakképzett könyvtárosok száma, ám még így is csak körülbelül ötezer tanulóra jut egy.

A kilencvenes években a brit könyvtári világ mélyreható, mondhatni tektonikus átalakulása kezdődött el. Könyvtárosok és fenntartóik – professzorok, polgármesterek, politikusok – egyaránt felismerték a *globalizálódó információs társadalom új kihívásainak radikális jellegét*, s ehhez illő válaszokat adtak.

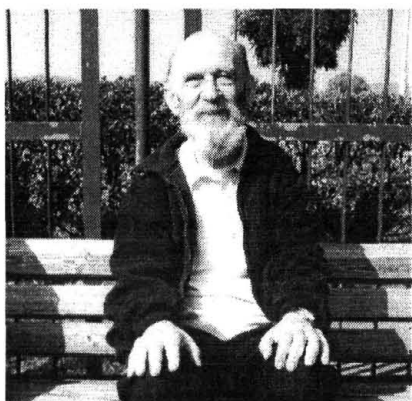
Tony Blair miniszterelnök így fogalmaz: „A könyvtár az önfejlesztés színtere, a tudáshoz vezető kapu és a képzelet katalizátora”. Az sem lehet véletlen, hogy a miniszterelnök a közszolgáltatások átfogó fejlesztésére irányuló új gondolatait 2001 októberében épp a British Library új épületében hirdette meg. Említésre érdemes közismert szerepvállalása is az ottani olvasás éve keretében.

Kísérjük figyelemmel a szigetország tanulságos szakmai fejleményeit innen, a Duna-Tisza mellől. E szerény ízelítő szolgáljon kedvcsinálóként.

Sonnevend Péter

Egy könyvtárosi pálya hosszú évei

Interjú a 80 éves Vályi Gáborral,
az Országgyűlési Könyvtár nyugdíjas főigazgatójával



– *Immár nyolc évtizedes múlt áll Vályi Gábor mögött (Szombathelyen, 1922. február 18-án született), aki a magyar könyvtárügyben vezető pozíciókat töltött be, s jelentős évtizedeket élt át. Közel 60 esztendő telt munkával, ebből 20 év az Országgyűlési Könyvtárban s 12 év annak vezetői székében. Az évforduló jó lehetőséget nyújt arra, hogy a könyvtárosi pálya hosszú éveit szemügyre vegyünk.*

– Nyolc évtized hosszú idő. Különösen az egy olyan korban és világban, amely próbára tette az emberek lelkét, hitét és gerincét. A sajnálatos események, kísértések és fájdalmas elhatározások súlyos ismétlődése közepette nem hittem, hogy megérem az ezredfordulót, és nem is mindig vágytam rá. Rozogán, de halottaimra visszatekintve, ezt nem eléggé megszolgált csodának kell tekintenem. A könyv, a betű, az írás-olvasás mindenesetre egyike azoknak az értékeknek, amelyek végigkísérték életutamat.

– *Kérjük, szóljon röviden családjáról.*

– Anyám maga volt a szelídség, a jóság és a családot fenntartó erő. Öregségem öröme, amikor tulajdonságait felfedezni vélem gyerekeim, unokáim viselkedésében. Apám az I. világháborúban kiérdemelte az arany vitézségi érmet. Ez jelentős szerepet játszott abban, hogy családuk sokáig mentesült a későbbi zsidótörvények súlyos következményei alól. Hárman voltunk testvérek: a legidősebb fiú, Péter, 1967-től 1971-ig pénzügyminiszter, majd 1971-től halálos balesetéig miniszterelnök-helyettes, 2 évvel volt idősebb nálam. Öcsém, Sándor jogász lett, s a külkereskedelemben találta meg a helyét. Egy lányom és egy fiam van, két-két unokával.

– *Iskoláit, tanulmányait hol végezte?*

– Szombathelyen jártam iskolába. Gimnazista koromban nyaranta, amikor anyám húga Hévízen kúrálta beteg lábát, én helyettesítettem őt kis kölcsönkönyvtárban. Közben műkedvelő színvonalon megtanultam könyvet kötni, és a cserkész-

jöttetek keretében, a segélyegylet részére, a gimnázium szegény sorsú tanulóinak kölcsönzött tankönyveket javítottam, kötöttem.

1940-ben érettségiztem a premontrei gimnáziumban. A zsidótörvény miatt egyetemre azonban nem vettek fel. Így lettem ipari tanuló, majd műszerész a Magyar Optikai Művekben.

– *Hogyan élte át a II. világháborús időszakot?*

– A II. világháború alatt, 1943 októberében munkaszolgálatra hívtak be, nehéz körülmények között jártam meg Erdély, Lengyelország és Szlovákia poklait. 1945. február 18-án Hidegségnél megszöktem a munkatáborból (a családomat közben, 1944. december 25-én, karácsonykor Szombathelyen letartóztatták, s csak 1945 márciusának végén szabadultak Sopronkőhidáról). Szombathelyen és Győrben bujkáltam egy ideig, utána hamis papírokkal szökve Steyerben egy gépgyárban dolgoztam 1945 májusáig.

– *Hol helyezkedett el a háború után?*

– A lerombolt MOM-ba nem mehettem vissza, ehelyett Pesten egy ügyvédi irodában dolgoztam 1945 októberéig. Ekkor beiratkoztam a Külügyi Társaság diplomáciai tanfolyamára. Ennek elvégzése után, 1946 végén helyezkedtem el a Külügyminisztérium sajtóosztályán, ahol hamarosan osztályvezetőnek neveztek ki.

– *Közel 10 évig dolgozott itt. Hogyan élte át az olyan jelentős eseményeket, mint Nagy Ferenc miniszterelnök Svájcba menekülése 1947-ben, a Titó-ügy 1948-ban, a Mindszenty- és a Rajk-per 1949-ben, a Rákosi- és Nagy Imre-féle váltás 1953-ban stb.?*

– A Külügyminisztériumban e súlyos és ellentmondásoktól terhes időszakban nem éreztem jól magam. Szívesen váltottam volna, de akkor önkényes távozásra aligha lehetett gondolni.

– *Négy nyelvvizsgálója van. Hogyan tudott ilyen sokrétű nyelvtudásra szert tenni?*

– Szombathelyen gyermekkoromban már tanultam németül, később külön órákon pedig angolul, a gimnáziumban franciául is. A Külügyminisztériumban a rossz közérzetemet az enyhítette, hogy a kötelezően előírt nyelvtanulás és -gyakorlás lehetőségeit kihasználhattam. Így tudtam németből, angolból és oroszból felsőfokú, franciából pedig középfokú nyelvvizsgát tenni.

– *Mikor volt lehetősége egyetemi tanulmányokra, és milyen körülmények között jött el a Külügyminisztériumból?*

– 1955-ben ugyancsak a külügyi előírások alapján beiratkozhattam az egyetemre művészettörténet-sz- muzeológus szakra. Erre az inspirált, hogy akkortájt terveztük a *Corvina Idegennyelvű Kiadó* létrehozását. 1955 végén, 1956 elején a *Kiadói Főigazgatóság* irányítása alatt a *Corvina Kiadóban* **Cserépfalvi Imre** igazgató mellett irodalmi vezető lettem. A diplomát pedig az ELTE bölcsészkarán szereztem meg 1960-ban.

– *1955-től volt a Corvina Kiadó irodalmi vezetője. Hét év múlva miért választott más munkahelyet?*

– 1962-ben **Bognár József**, a *Kulturális Kapcsolatok Intézetének* elnöke, akinek több érdemi munkatársa repülőgép-szerencsétlenségben életét veszítette, hí-

vott, menjek hozzá dolgozni. Hosszabb ideig a *Kulturális Kapcsolatok Ügyvezető Elnöksége* titkáráként tevékenykedtem.

– *Hogyan került az Országgyűlési Könyvtárba?*

– Közel 10 évig, 1962-től 1971-ig dolgoztam a *Kulturális Kapcsolatok Intézetében*. A művelődésügyi miniszter kíséretében rengeteg külföldi tárgyaláson vettem részt. A túlterheltség már az egészségemet is próbára tette, ezért 1970 végén áthelyezésemet kértem – lehetőleg valamelyik társadalomtudományi könyvtárba. Ekkoriban a *Művelődésügyi Minisztérium az Országgyűlési Könyvtár* igazgatójának a nyugdíjazására készült. A könyvtár tehát megérett a vezetőváltásra.

– *Elvállalta volna más könyvtár vezetését is?*

– Igen, de számomra, aki korábban évekig jártam ebbe a szép könyvtárba, és Klebelsberg Kunó hajdani vallás- és közoktatási miniszternek a nemzetközi kulturális kapcsolatokról írt cikkeit tanulmányoztam, ez a könyvtár volt a legszimpatikusabb. A megbízást így örömmel vállaltam el, és 1971. július 1-jén beléphettem az *Országgyűlési Könyvtár* kapuján.

– *Hogy történt, hogy belépését követően Vértés György igazgató még fél évig a posztján maradt?*

– Vértés még nem akart nyugdíjba menni. Korábbi pártérdemeire való tekintettel – 70. évének betöltéséig – engedélyezték a meghosszabbítást. Ezért én fél évig igazgatóhelyettesként dolgoztam. Sok könyvtári szakirodalmat tanulmányoztam át, s csaknem valamennyi munkatársammal intenzív beszélgetést folytattam a közös jövő credményesebb megszervezése érdekében.

– *Milyen állapotban volt akkor az Országgyűlési Könyvtár?*

– A kép, amely elém tárult, eléggé siralmas volt. Az intézmény elavult szervezeti formában, mindenféle elmaradással, számos ellentmondás cipelésével működött. Ennek alátámasztására jellemzésül csak néhányat sorolnék fel. Alacsony volt a létszám, kevés és korszerűtlen szolgáltatásokat nyújtottak. Hosszú idők óta nem került sor a könyv- és folyóirat-állomány leltározására. A raktári férőhelyhiány ellenére jelentős területet elvettek egy értelmetlen különgyűjtemény megvalósításához, és közben még egy hatalmas raktári termet már 10 éve birtokolt az épületen belül egy másik könyvtár. A külföldi gyarapodás évek óta elhanyagolt állapotban volt, és a megtakarítás címen a kapott éves keretet visszaadták a minisztériumnak. A felső és középvezetés hiteltelenné vált. A parlamenti különgyűjtemények feltárása, a könyvtári osztályozási munka és a tájékoztatási tevékenység is számos problémával küszködött. A jogi könyvtári alaptvékenység – jogvégzett szakmunkaerő nélkül – csaknem szünetelt, a politikai szakirodalmi feltárás pedig meg sem indult.

– *Mi volt a lényege fejlesztési koncepciójának?*

– A célt nagyon egyszerű volt megfogalmazni: olyan fejlett könyvtár kialakítása, amelyet egyre szélesebb körben használnak. Tudományos szakkönyvtári minőségünkben minél több kutatót, törvényhozót, szakembert, egyetemistát akartunk a könyvtárba vonzani, vagyis a jogi, politikai, történelmi, gazdasági, parlamenti

és ENSZ-dokumentumok területén bármilyen felhasználót. Olyanokat, akik szívesen jönnek, mert kérdéseikre gyors és pontos válaszokat kapnak, és megtalálják mindazt, amire szükségük van.

– *Milyen feladatokat tűzött ki célul, hogyan szervezte át az intézményt?*

– Színvonalas tudományos szakkönyvtárt akartam, fejlett szolgáltatásokkal. Ehhez javítani kellett a gyarapítási és feldolgozási tevékenységet, a külföldi könyvek és időszaki kiadványok beszerzését, a könyvek raktári elhelyezését, a különgyűjtemények feltárását, a jogi és politikai gyűjtőkörből eredő alaptevékenységet, a könyvtári tájékoztatás feltételrendszerét, az országgyűlési, a kormányzati, a tudományos és oktatási munka támogatását. Mindezt a személyi és tárgyi feltételek szintjének lényeges emelése nélkül nem lehetett volna elérni. Az átszervezés is e feladatok megvalósítását szolgálta. Néhány év alatt lecseréltük a felső és középvezetőket, megerősítettük a régi osztályok vezetését, a létszámot és a könyvtári költségvetést megdupláztuk. Új osztályokat, csoportokat hoztunk létre (Információs és dokumentációs osztály, Jogi dokumentációs csoport, Gazdasági osztály), megindult a különgyűjtemények jelentős fejlesztése is, számos új szolgáltatást hoztunk létre (Világpolitikai információ-feldolgozás és -szolgáltatás, tanácsi dokumentumok beszerzése és információinak terjesztése, politikai és jogi információs szakközpont kialakítása), komoly számítógépesítést tudtunk elindítani stb.

– *Akadályozta-e a feladatok végrehajtásában a könyvtári végzettség hiánya?*

– Nem. Hosszú kulturális vezetési gyakorlatom volt, mindig nyitottságot éreztem a könyvtári szakma minden kérdése és területe iránt, s nem szégyelltem jó könyvtári munkaerőkre támaszkodni a vezetésben sem. Hosszú ideig a javamra emlegették, hogy az ajtó a szobám és a titkárság között számukra mindig nyitva állt. Emellett sok időt fordítottam a hazai és külföldi szakirodalom megismerésére is.

– *A könyvtár bővítése, személyi és tárgyi feltételeinek javítása hogyan ment végbe?*

– A felügyeletünket ellátó és az anyagi feltételeket biztosító minisztériumtól többnyire sikerült megkapni a szükséges pénzügyi támogatást. Felhasználtam a tapasztalatokat, amelyeket korábbi kulturális tevékenységem és külügyminisztériumi munkám során szereztem. Később az Országos Könyvtárügyi Tanácsban betöltött elnöki funkcióm és a Soros-alapítványi kuratóriumi tagságom is segített ebben.

Értekezleteken sokan hangsúlyozták a felhasználói-olvasói szemlélet fontosságát, de csak kevés helyen sikerült a jó, a gyors és a pontos kiszolgálást megvalósítani. Javítottunk az olvasótermek és a kutatószobák megvilágításán. Megkaptuk és ezzel meg is mentettük a lebontott Nemzeti Színház páholsorának szép, régi csillárait. Közben olyasmikkel is bíbelődtem, hogy az olvasói mellékhelyiségekben legyen papír, szappan és törülköző.

– *A szervezeti és létszám-problémák hogyan befolyásolták vezetői módszereit, a könyvtár működését?*

– Hamar rájöttünk, hogy elavult eszközökkel és módszerekkel kevés eredményt érhetünk el. A létszám fejlesztése önmagában nem volt elegendő. Fiatalítással és képzési támogatással hosszú ideig tartó erőfeszítéseket vállaltunk a cél érdekében,

és nem bántuk meg (pl. jogászok képzése a hiányzó jogi munkaerők pótlására saját erőből, több munkatárs jogi egyetemre küldése stb., nyelvtanfolyamok és számítógépes képzés támogatása). Ezek hosszú távon hasznos és megtérülő befektetésnek bizonyultak.

Nagy gondot fordítottunk arra, hogy munkatársaink a munka mellett felsőfokú képzettséget szerezzenek. Vizsgaeredményeik és nagy számuk odaadásukat és szorgalmukat dicséri. Így lett Veredy Kata az információs osztály vezetője, majd helyettesem és később főigazgató, Pintér Katalin főigazgató-helyettes, Orosz Ágnes az Államigazgatási Egyetem könyvtárának vezetője, Redl Károly raktárkezelőből a könyvtár tájékoztatási igazgatója. Rengetegen szereztek könyvtár szakon felsőfokú képzettséget (a teljesség igénye nélkül): Jurcsik Erzsébet. Káposztás Edit, Tímár Anna, Várallyay Andrea, Kajáry László, Mátyás Zsuzsa, Görbe Mária, Süld Erzsébet, Pálföldi Vera, Séra Erzsébet. Ők nagyrészt még gyerekek voltak, amikor odakerültek, ma tartóoszlopai a könyvtárnak. Muntág Ildikó teológiai tanulmányok után lett könyvtáros, ma a gyarapítás és a feldolgozás vezetője. Jónás Károly, az olvasószolgálat vezetője munka közben szerzett második, történelmi diplomát, valamint doktorátust, és azóta sokat publikált. Jó néhányan nyugdíjasként vagy szerződéses állásban erősítették a gárda szakmai színvonalát: Sebestyén Pál, a régi külügy államtitkára a nemzetközi jogi dokumentumok szakozását ellenőrizte, a jogi gyarapítást és szakozást az MTA ÁJI akkori munkatársai, Sólyom László, az Alkotmánybíróság későbbi elnöke és Varga Csaba végezte. Takács József állította össze a könyvtári jogszabályok gyűjteményét. Trócsányi Laci bácsi annak idején a külföldi parlamenti anyagokat szemlélte, a fia – ma brüsszeli nagykövet – az ENSZ különgyűjteményben dolgozott. Nyugdíjásaink közül Setényi Mátyásné ma is a legjobban ismeri az állományt, Véghné Rassay Márta és Zehery Miklós a külpolitikai információ területét műveli.

– *A könyvtár egyik jelentős problémája speciális és nehezen fejleszthető szakrendszere volt. Miért nem tért át az Országgyűlési Könyvtár az ETO-ra?*

– Több könyvtári szakember, ETO-hoz jól értő könyvtáros szakvéleményét is kikértük ez ügyben. Egyértelműen kiderült számunkra, hogy az átállás óriási költséget s munkaerő-ráfordítást igényelne, és évekre súlyosan zavarná a könyvtár többi tevékenységét, szolgáltatásait. Az is bebizonyosodott, hogy a könyvtár egyedi, önálló szakrendszere nem is olyan rossz, és fejleszthető is, ugyanakkor az ETO a társadalomtudományi szakokban nem elégítette ki a tudományos szakkönyvtári igényeket. És végül a Soros alapítvány révén személyi számítógépeket kaptunk, és az integrált könyvtári rendszer már kopogtatott az ajtóinkon.

– *Valójában mit jelentett (volna) az 1974-ben elképzelt országos politikai és jogi információs szerepkör?*

– A politikai és jogi szakkönyvtárak közreműködésével az információk minél szélesebb körű és eredményesebb terjesztését, a legjobban kihasználva a leggazdagabb szaktudományi könyvtárak dokumentumait és szolgáltatásait együttműködés keretében. Az elképzelés azonban nem teljesedett ki. Az együttműködés csak részlegesen és ideiglenesen valósult meg, a könyvtári gyarapítás, katalógizálás és információterjesztés összehangolását nem sikerült elérni, ez még ma is komoly probléma.

– *Hogyan élte meg az információfeldolgozás és -szolgáltatás gépesítésének küzdelmeit? Mely sikerekre büszke még ma is?*

– Saját ügyemnek és soha nem nyűgnek éreztem, örömmel, szívesen csináltam. Mindarra, ami sikerült, ma is büszke vagyok (rátérés a könyvtári információ-feldolgozás gépesítésére, az újabb és újabb szakaszok kiépítése, világpolitikai és jogi szolgáltatások, az ENSZ és a külföldi parlamenti dokumentumok bevonása a dokumentálásba, analitikus-szintetikus információk kiadványok készítése stb.)

A Soros alapítvány rengeteget segített a magyar könyvtáraknak. Számítógépet, gyorsmásoló berendezéseket, külföldi könyveket és folyóiratokat kaptunk. Ma már elképzelhetetlen, hogyan lehetett ezek nélkül könyvtárban dolgozni. Én voltam a kuratórium első könyvtáros tagja. Az Országos Széchényi Könyvtár keretében restaurátorképző és restauráló műtermet szerveztünk. Többszörösére növeltük a vakkok és gyengénlátók hangoskönyvtárának kapacitását. Jelentős támogatást kaptak az egyetemi és főiskolai könyvtárak, a megyei és városi könyvtárak is.

– *Mai szemmel mit tenne másképpen az Országgyűlési Könyvtárban, mint vezető?*

– A vezetésem időszakában megtett lépéseket, úgy érzem, meg kellett lépni az adott körülmények figyelembe vételével. Nem vagyok elégedetlen, s most sem gondolom, hogy másképp kellett volna.

– *A munkatársak, az Országgyűlés, a művelődési tárca mennyire támogatták vezetői elképzeléseit, munkáját? Lehetett-e akkoriban önálló irányításról beszélni?*

– A munkatársak támogattak, többnyire a minisztérium is, a HÁZ-zal általában nem lehetett jól együttműködni. Nem látták át a könyvtári tájékoztatás, az információk szerepét és fontosságát. A mai állításokkal szemben könyvtárunk nagy önállóságot élvezett. Ebben az is szerepet játszott, hogy a minisztériumot, a párt illetékes szerveit és a parlamentet a könyvtárügy általában nem különösebben érdekelte.

– *Miniszterelnök-helyettes bátyja, Vályi Péter halála (1973-ban) nehezítette-e az országközi kapcsolatok továbbfejlesztését?*

– Nem. A könyvtárügy nem tartozott a hatáskörébe. Kormányzati oldalról főleg az NGKT-tól, a Külügyminisztériumtól, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalától kaptunk hathatós segítséget.

– *Milyen jelentős eseményekre emlékszik könyvtárvezetési időszakából?*

– Nagyon jelentősnek érzem, hogy először volt módom egy intézmény önálló irányításában erőmet kipróbálni. Volt, ami nem sikerült, de sok kitűnő személyiséggel találkoztam a könyvtári tevékenység során, és jó kapcsolatokat sikerült kialakítani nagyon érdekes és értékes olvasókkal. Rájöttem, hogy a könyvtárak sok tehetséges, félrevonuló embernek adtak és adnak otthont. Örülök, hogy az Országgyűlési Könyvtárban tehetséges fiatalok alkalmazásával és nevelésével stabil, ma is eredményesen dolgozó gárdát sikerült kialakítani.

– *Milyen kapcsolatokat épített ki a többi könyvtárral, a könyvtári szakmával?*

– Ma is úgy gondolom, hogy jókat. A nagykönyvtárakkal, egyetemi könyvtárakkal és a kisebb szakkönyvtárakkal meg megyei könyvtárakkal is. OKT-elnökként az egész szakmával, úgy gondolom, jó kapcsolatom volt.

– *Hogyan értékeli a könyvtár fejlődését vezetése időszakában?*

– Nagyon pozitívan. Életem egyik legkedvesebb foglalkozását és tevékenységét gyakorolva – ezt szerénytelenség nélkül is állíthatom – sok eredményt sikerült az intézménynél elérni.

– *1977-ben a Magyar Könyvtárosok Egyesülete társadalomtudományi szekciójának első elnöke lett, 1979-ben az Országos Könyvtáriügyi Tanács elnökévé választották. E funkciókat miért vállalta el, milyen fontosabb szakmai kérdéseket sikerült megoldania, emlékszik-e kudarcokra?*

– Érdekelte a könyvtárügy. Akkor úgy éreztem, hogy tehetek valamit nemcsak az Országgyűlési Könyvtár, hanem az egész könyvtárügy érdekében. Sok kérdéssel foglalkoztunk, és tettünk is jó javaslatokat a miniszternek a különböző típusú könyvtárak gondjainak orvoslásáért. Kudarcnak érzem, hogy amikor a '70-es évek végén az IBM felajánlotta a Stairs nevű integrált számítógépes könyvtári rendszerét az alapgéppel együtt a magyar könyvtárügy számára, az illetékes szervek elutasították az ajánlatot. Ez akkor nagy változást hozhatott volna életünkben. Meggyőződésem, hogy ma az egész magyar könyvtárügy sokkal előrébb tartana, ha ezt a lehetőséget nem szalasztjuk el.

– *A könyvtárakba járó külföldi folyóiratok csökkentésének országos szintű kezdeményezését és akkor erősen vitatott megvalósítását ma hogyan ítéli meg?*

– Hihetetlenül sok gondot és munkát okozott, abban az időben ez nemcsak utasítás, de szükséges is volt. Az akkori gazdasági kényszerhelyzet (pénzhiány) diktálta a lépés megtételét. Az országnak egy millió dolláros megtakarítást eredményezett, amiből a könyvtárak részére gyorsmásoló gépeket vettünk. Ami akkor országos szempontból joggal tűnt fontosabbnak, mint a külföldi divatlapok (Burda), a hobbi folyóiratok közpénzen sok száz példányban történt megrendelése. Azt is be kell azonban látnom, hogy bizottságunk nemegyszer tévedett és károkat is okozott. A botrányok és személyi érintettségek miatt, sajnos, nem lehetett következetesen végigvinni, s legalább az országos nyilvántartás ügyét megnyugtatóan megoldani.

– *OKT-elnöki pozícióját tudta-e az Országgyűlési Könyvtár javára hasznosítani?*

– Közvetve igen, mert a minisztériummal szemben nagyobb függetlenséget biztosított számomra, de közben mindig ügyeltem arra, hogy ennek a megbízásnak az egész könyvtárügyet kell szolgálnia.

– *Emlékszem, annak idején több szakmai és pártfórumon élesen bírálta a minisztériumi és pártvezetés kulturális, művelődési, azon belül közgyűjteményi, illetve könyvtárpolitikáját. Ma hogyan látja a régi és a mostani helyzetet? Van-e fejlődés a könyvtárügyben?*

– A könyvtárügy iránti felső közömbösség bosszantott, ezt jó néhányszor szóvá tettem. Sok eredményt értünk, és többször kudarcot vallottunk. Ma is vannak eredmények, ez számos könyvtár fejlődésében látványosan követhető, ugyanakkor sok könyvtár katasztrófális helyzetben van. Az 1997-es könyvtári törvény elfogadását jelentősnek érzem, de például ami az OMIKK ügyében a közelmúltban történt, azt megbocsáthatatlannak tartom.

– *Miért ment el viszonylag korán nyugdíjba?*

– 61 éves koromban mentem el, 1983-ban. Az évek folyamán különféle helyeken sok méltatlan elküldést volt módomban tapasztalni, ez is motivált. Ezenkívül irritált az, hogy érdemi feladatokkal keveset tudtam foglalkozni. Rengeteg gazdasági, személyi ügygel kellett bajlódni, ezt nem szerettem. Reméltem, és úgy is történt, hogy azóta – nyugdíjasként – olyan szakkérdésekkel, tájékoztatási–információs ügyekkel foglalkozom, amelyeket jobban szeretek.

– *Nyugdíjasként milyen feladatokat teljesített a könyvtárban és meddig?*

– 1991-ig dolgozhattam még az *Országgyűlési Könyvtárban*. Tájékoztatói, illetve információ-feldolgozási, gyarapítási problémákkal és a PRESSDOK magyar sajtóadatbázis építésének gondjaival, a feldolgozás ellenőrzésével foglalkoztam.

– *Hogyan szűnt meg a munkaviszonya az Országgyűlési Könyvtárban, s milyen érzésekkel távozott?*

– Kellemetlen körülmények között távoztam a könyvtárból, ahol 20 évet töltöttem, és amelyet mindig szívügyemnek éreztem. 1991 februárjában, az új főigazgató belépésekor az Országgyűlés elnöke közölte velem, hogy június végéig szóló érvényes szerződésem ellenére további munkámra nem tartanak igényt. Indokként az hangzott el, hogy jelenlétem feshélyezi az új vezetés munkáját. Ez természetesen megviselt, különösen az indok hiánya bántott, az igazi okot a mai napig nem sikerült megtudnom. Viszont jólesett, hogy az Országos Széchényi Könyvtár hamarosan munkát tudott számomra biztosítani.

– *Eljövetele óta figyelemmel kíséri-e a Parlamenti Könyvtár sorsát, a volt munkatársakkal tart-e kapcsolatot, szívesen jár-e vissza?*

– Természetesen. Olvasóként már elküldésem utáni napon a könyvtárban voltam, a könyvtárral és több munkatársával azóta is szívélyes kapcsolatot tartok. Rendszeresen és mindig örömmel mentem vissza. Az utóbbi két évben viszont egészségi állapotom miatt nem tudtam sem munkát vállalni, sem a könyvtárt látogatni.

– *Kérhetnék rövid összefoglalót 1991 utáni tevékenységéről?*

– 1991 júliusától az OSZK-ban – amíg egészségi állapotom engedte – közel 10 évig dolgoztam nyugdíjas tanácsadóként. Feladatom a könyvtár külföldi kapcsolatainak, különösen a könyvadományozással foglalkozó alapítványoknak ügyintézése volt. A Soros alapítvány mellett sok tízezer példányban kaptak könyvtáraink értékes műveket a Sabre, a Mellon amerikai alapítványoktól és a Library of Congress-től.

– *1971-től a könyvtárügynek volt prioritása az életében. Emellett azonban más jellegű társadalmi és szerkesztői feladatokat is vállalt.*

– Igen, 1973-tól megszűnéséig az Országos Béketanács alelnöke, 1974-től pedig a Béke Világtanács tagja voltam. Hosszú ideig tevékenykedtem a New Hungarian Quarterly szerkesztőbizottságában, a 70-es években pedig a Külpolitika című folyóirat szerkesztésében is részt vettem. Egy ideig a Könyvtári Figyelő szerkesztését is segítettem.

– *Nemrég fejeződött be a Britannica Hungarica lexikonsorozat köteteinek kiadása, amelybe komoly energiákat fektetett. Örülnénk, ha beszélne erről a nagy szellemi vállalkozásról.*

– A könyvek között a Britannica az első szerelmek közé tartozik. Amikor meghallottam, hogy magyar kiadása készül, jelentkeztem. Álszerű is vagyok, amikor azt mondom, hogy csak úgy az utcáról felmentem, még életrajzot sem vittem. Felvettek, és elejétől végig fontos feladatokat kaptam. Fordítottam, magyar szócikkeket írtam, szerkesztettem és ellenőriztem, közben pedig élvezkedtem abban az alkotói melegségben, amit a szerkesztőség jelentett. Az eredmény ma már készen, ott áll a könyvtárak polcain.

– *Az 1970-es és '80-as években számos kitüntetést kapott. Miként értékeli ma – egy évtizeddel a rendszerváltozás után – a korábban kapott kitüntetések, fáradságos munkájának akkori eredményeit?*

– *Sehogy. A szakmai kitüntetések értékesnek tartom (Szabó Ervin-díj, Munka érdemrend arany fokozata).*

– *Évtizedek óta úgy ismerjük, mint aki állandóan tesz-vesz-alkot valamit, nem tűri a passzivitást betegsége idején sem. Mivel szeret mostanában foglalatostkodni? Tervezi-e esetleg visszaemlékezéseinek megírását?*

– *Azt hiszem, nem ildomos, ha az ember 80 éves korában terveiről beszél. Unokáim és kortársaik, akiknek nemcsak a Horthy-Magyarország, a második világháború, de 1956 is történelem már, megpróbálom leírni emlékeimet. Az '50-es évek-nél tartok, s ha az ég is úgy akarja, talán sikerül eljutnom az ezredfordulóig.*

– *80. születésnapja alkalmából az Országgyűlési Könyvtár munkatársai ezúton is köszönik a könyvtár érdekében tett fáradozásait, és a könyvtári szakma képviselőiben további hasznos időtöltést, szellemi aktivitást, egészségi állapotában pedig javulást kívánunk.*

Jónás Károly

Vályi Gábor: Forgácsok visszaemlékezéseimből

Beöthy Ottó és a partizánháború

A Beöthy családé volt a Grill könyvkereskedés. Ottó a második világháború után a szocdem párt javaslatára a parlamenti könyvtár vezetője lett. Csak felületesen ismertem, nálam idősebb, pipás elvtárs volt. Könyvtári kinevezésem után néhány hónappal meglátogatott a könyvtárban. Elmesélte a szocdem-perben és a börtönben átélteket és egy történetet, amelyet jellemző anekdotaként érdemes megőrizni:

A negyvenes évek elején egyik antikvárium kirakatában látott egy cirill betűs füzetet, a címe a Partizán háború volt, a szerző pedig a nevezetes, félszemű orosz hadvezér Kutuzov. Amikor, már otthon belelapozott, kézirásos bejegyzéseket talált, amelyek valószínűsítették, hogy a példány eredetileg Tolsztojnak szolgált forrásul.

Könyvtárigazgatói kinevezésekor eszébe jutott a füzet, és jó pontokat akarván szerezni, írt egy szép levelet a moszkvai Lenin Könyvtár igazgatójának, és elküldte neki a füzetet. Nem sokkal ezután letartóztatták, és hónapok múltán a börtönigazgató maga elé rendelte.

- Maga *Boeti* őrizetes?
- Igenis.
- Moszkvából küldtek magának levelet, amelyben valamilyen könyvet köszönnek meg, és két hét üdülésre meghívják Szocsiba. Értette?
- Értettem.
- Akkor hátra arc, vigyék vissza a cellába.

* * *

Bibó István, mint vendég

Bibó tanár urat még a fordulat éve előtt, egy előadásán ismertem meg. '56-os államminiszterségéért életfogytiglanra ítélték. Sok minden között könyvtári múltja is volt, és szabadulása után Dányi Dezső munkát adott neki a Statisztikai Hivatal könyvtárában. Megkérdeztem, nem lenne-e kedve nekünk is dolgozni. Örömmel vállalta, hogy elkészíti a regnikoláris bizottság latin nyelvű dokumentumainak feltárását és bibliográfiáját.

Egy alkalommal telefonon keresték a titkárságon. Felszóltam a parlamenti különgyűjteménybe, ahol Bibó dolgozott, és még hallottam, ahogy a terem végéből odakiabálnak neki: Bibó tanár úr, telefon. Kis idő múltán lejött a különgyűjteményből egy olvasó, és azt kérdezte, hogy ez a Bibó tanár úr azonos-e azzal, aki olyan sokáig nálunk volt vendég? Azt válaszoltam, hogy nem tudom, mit jelent a „nálunk”, és azt még kevésbé, hogy mit a „vendég”, de azt tudom, hogy ő az.

Pintér Kati, akkor még az én titkárnőm, bár nem tanult latinul, segített Bibónak, és kézírataiból hibátlan, gyönyörű, sokszorosításra alkalmas gépiratot készített. Amikor a kiadvány készen lett, Bibó a címlapra kézírással ráírta, hogy Nihil obstat, kricsz-kraksz, a váci börtön igazgatója, és adott egy példányt.

Pintér Katival együtt mentünk ki a temetésére. A Rajk-temetéshez hasonló eső, szél és hideg volt. Rengeteg ember vett részt a búcsúztatáson, a sírnál még elénekeltek a Szózatot, és közben többen fényképezték a tömeget. Egy mellettem álló férfi, esőkabátját fejére húzva, megpróbált filmet cserélni. Nagyon kínlódott a viharos szélben. Megkérdeztem: miért vesződik annyira? Válasz: parancs az parancs.

* * *

Elveszett az ónodi országgyűlés jegyzőkönyve

Amikor még dohányzó és büfé volt a könyvtár előterében, az ott felállított tárlókban gyakran rendeztünk kiállításokat. Egy alkalommal így került közszemlére az ónodi országgyűlés (1707) nagyon ritka, latin nyelvű nyomtatott jegyzőkönyve. A raktár főnöke, régi bútordarab, a kiváló Maróti Mihály mind az átadásakor, mind a visszaszolgáltatáskor szabadságon volt, de az akció mindkét fele szabályosan írásos jegyzékkel történt.

Másnap valaki meg akarta nézni a kötetet, és a raktárosok nem találták sehol. A fél könyvtár napokon keresztül kereste, eredmény nélkül. Már arra gondoltam, hogy az eseményt bejelentem a minisztériumnak, és tiltást küldünk az antikváriumoknak, amikor Maróti hazaérkezett a szabadságról. Elmondtam neki a bajt. Rögtön tudta, hogy A/4 alakú, pergamenbe kötött vékony kötetről van szó, a gerincén aranybetűs etikett. Egy órán belül hozta a kötetet, és azt magyarázta, hogy ilyen esetekben nem lopásra kell gyanakodni, hanem azt kell kitalálni, hogy ha rossz helyre sorolták be, hol lehet a hibás hely.

Könyvtárak berendezését,
költöztetését, rendezését vállalja

MAURER PÉTER

Levélcím: 2094 Nagykovácsi,
Tompai Mihály utca 23.
Telefon: 06-26-389-909;
Mobil: 06-30-403-8959

Könyvtárosok kézikönyve 3.

A tavalyi év végén megjelent, kikerült a boltokba a *Horváth–Papp*, a *Könyvtárosok kézikönyve* harmadik kötete. A polcokon immár messziről is jól kiemelhető a kézikönyvegyüttes, látványával is szuggerálva, hogy van, újra megint van nekünk, könyvtárosoknak kézikönyvünk. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy ha – ki tudja milyen tragikus fejlemény okán – a további kötetek már nem jelenhetnének meg, akkor is van utóda a *Sallai–Sebestyén*ck, van kézikönyv. Az első két kötet után ilyesmit még nem mertünk volna állítani, akkor még csak torzó volt a mű, most legfeljebb nem lenne egészen, teljesen komplett. Persze az lesz, de már most, már így is bátran ünnepelehetünk, örömködehetünk.

A harmadik kötet címe, *A könyvtárak rendszere*, világosan szól arról, mi is található a kötetben. Áttekintést nyújt ez a kötet arról, mi is a könyvtár, mi volt, mivé változott az idők során, milyen kihívások érték és hogyan reagált ezekre, milyen formái, alakzatai, „műfajai” alakultak ki, hogyan lehet ezeket meghatározni, feladatkörüket, funkcióikat, teljesítményeiket, a velük szemben támasztható elvárásokat (stb.) meghatározni, le- és körülírni, ontológiai státusukat mintegy kijelölni, változásaik főbb trendjeit megrajzolni, lehetséges (és néha kívánatos) jövőjüket „megjósolni”. *Tóth Gyula* a kötetnyitó fejezetben *A könyvtár történelmi szerepváltásairól* értekezik, ezt követően a nagy „műfajok” sorjáznak: *A nemzeti könyvtárról Ferenczy Endréné* ír, *A közkönyvtárról Tóth Gyula*, *A szakkönyvtárról és A felsőoktatási könyvtárról Varga Katalin*, *Az iskolai könyvtárról újra Tóth Gyula*, *A Különgyűjteményekről Pogány György*, az *Elektronikus, digitális, virtuális könyvtárakról Sütheő Péter*. Kimaradt valami? Nem, egészen biztosan nem. És mégis, van még két fejezet hátra. Az egyik *Sonnevend Péter*é (*A könyvtári rendszer*), a másik *Ferenczy Endréné*é (*A könyvtári modell*). A szerzőket nem kell bemutatni, szakmánk „nagyágyúi” mindahányan, témájuk akadémiai–egyetemi tudományosságú képviselői, csúcszakértői. És természetesen nem szükséges arról sem beszélni, hogy az egyes fejezetek is, a kötetegész is a ma elérhető legmagasabb szinten áll, a dicséret inkább sértő lehet vele, velük kapcsolatban, mintsem az egyébként ilyen esetekben oly természetes hódolat és elismerés kifejezése. A továbbiakban ezért nem annyira méltatnánk (dicsérménk) a *Kézikönyv* harmadik kötetét, hanem eltűnődnénk egy-egy – épp általa felszínre hozott – problémán.

Könyvtártípusok és rendszer és/vagy modell

Mint a tartalomjegyzék ismertetéséből kiderült, az egyes könyvtártípusok, könyvtári műfajok fejezetekre be- és elosztott bemutatásán túl még két külön fejezet foglalkozik a könyvtári rendszerrel és a könyvtári modellel. Ez valami anomáliára utal. És valóban: Ahogy egy bursikóz hajlandóságú filozófus – persze egészen más vonatkozásban – megjegyezte, „...az eleven, szerves egység nehezen

gondolható el halmazként: a tehén *önmagában és önmagából következően* igazi egység, ami aligha magyarázható ama parányi részecskék külső kapcsolódásaként. Valóban képtelenség volna, ha a tehenet apró részeiből akarnánk összerakosgatni, vagy netán azokra fölbontani. Az első esetben soha nem „jönne létre” a tehén, a másodikban pedig a részecskék már nem a tehén, hanem a tehén tetemének darabkái lennének. A tehenet bikák és tehenek „hozzák létre”, nem részecskékből tevődik össze, hanem nemzik”. Nos, úgy tűnik, a könyvtári rendszer – egyelőre – részecskékből (könyvtárakból, könyvtártípusokból) „tevődik össze”, még, vagy talán sohasem jön „nemzéssel” létre. Pedig a szerves rendszer (vagyis az igazi, a rendszer nevet valóban megérdemlő valami) csakis így képzelhető el, utal erre maga a szerves, organikus stb. jelző is. De hát vajon a szerzők és szerkesztők hibája lenne ez? Az, hogy miután annak rendje és módja szerint bemutatták a „részecskéket” egy (pontosabban két) aktussal (fejezettel) meg kellett teremteniük, az – így szükségképp külsődleges, formális, semmiképp sem szubsztanciális „egységet” (rendszert és/vagy modellt). Nem hisszük, hogy az ő rovásukra lenne, lehetne ez irándó. Magával a rendszerrel (modellel) van (még?) baj. Csakhogy akkor ezt, úgy hiszem be kellett volna vallani (a vallomás apró jelei sokfelé fellelhetők a különböző fejezetekben, Sonnevend Péter sokszor mintha már ki is mondaná, ám vallomása útjában áll a férfias szemérem és a – természetesen kötelező – kézikönyvtől és modor szabályrendszere). Mert hisz könnyű belátni, hogy ha a kézikönyvnek ez a kötete a fordított – és természetesebb, adekvátabb – utat járja, vagyis a rendszerből indul ki, majd azt bontja le, pontosabban konkretálja annak részrendszerein és „részecskéin”, akkor sem született volna meg (nemzés hiányában) a szerves egység. Nem, mert ilyen (még!) nincsen. Tehát igazat mond a kézikönyv, nem hamisítja meg a valóságot, jelenleg (és talán még hosszú ideig) csak formális rendszerekkel számolhatunk, azokat pedig nem lehet és nem is szabad szerves rendszerekként bemutatni. Utal erre a szerkesztők egészen kiemelkedően jó és gondolatgazdag előszava is. (Ez az előszó remek modern–posztmodern esszé, szinte kár, hogy – előszóként – elvész a kézikönyvben, feltehetően minden előszavak sorsára, az el nem olvasásra ítéltetvén.) Ebben ez a passzus szól a mi témánkhoz: „...Az említett eszközök, intézmények közül az egyik legfontosabb az egész rendszer idegközpontja, a tájékoztatás a tájékoztatásról. *Ez egyelőre hiányzik a magyarországi rendszerből.* [Kiemelés e sorok szerzőjétől!] Nem is az a baj, hogy e funkcióhoz nem rendeltünk szervezetet, hanem hogy más alkalmas eszköz sincsen e funkció betöltésére”.

Ismerettrögítés és technikai determinizmus

A rendszer és részei ellentmondásai, antinómiái, illetve ezek pertraktálása behálózza, át meg átszövi az egész kézikönyvkötetet. Kevésbé látványosan (és tettenérhetően) bár, de hasonló a helyzet az alcímben megadott témakörrel kapcsolatban is. Az alaphangot itt Tóth Gyula ütötte meg, mindjárt a Kézikönyv első fejezetében. Míg a korábbi kötetek – természetesen – az ismerettel és az ismeretekkel való gazdálkodással foglalkoztak, az állt középpontjukban, ez a harmadik kötet azokkal az intézményekkel (és ezek rendszerével) foglalkozik, amelyekben, amelyek által az ismeret és ismeretgazdálkodás folyik, megvalósul, testet ölt. Ép-

pen ezért kerülhetett sor mindjárt a kötet elején arra, hogy ezen intézmények általános vonásai pertraktáltassanak, bemutatassék, miként (és mire) alakultak ki ezek az intézmények, milyen kihívások érték (persze az ismerettrögzítés változásai, paradigmaváltásai kapcsán), hogyan válaszolt e kihívásokra, és milyen megoldási módokat talált (éppen azokat a könyvtári típusokat és műfajokat, amelyekről azután részletesen szól a kötet). E fejezet azért is alaphangmegütő jellegű, mert hisz az egyes könyvtártípusok fejezetei külön-külön is szólnak javarészt ugyan-ezen kihívásokról és válaszokról, immár konkrétan leírva–bemutatva, genológiai aspektusban kiértékelve azokat (e nemben az egyik csúcstermék kétségkívül Ferenczy Endrénéé, a nemzeti könyvtárak e nembéli funkcióváltozásairól adott sorozatjellemezéseiben). Ám, nekem legalábbis úgy tűnik, Tóth Gyula kissé szűkösön vonta meg a határokat. Mintha kordában óhajtotta volna tartani az utána következőket, azt a nyomvonalat jelölve ki számukra, ami – az ő számukra persze – teljesen adekvát is, ám a nagy összefüggések, az alapok felvázolásánál kissé soványnak, vagy legalábbis egyoldalúnak tűnik. Tóth Gyula a technikai determinizmus egzakt sínpárjaira tolt rá a kérdést, negligálva, nem is említve társadalom- és mentalitástörténeti összefüggéseket, amelyek felvillantására pedig épp itt, az első fejezetben lett volna nemcsak mód, de – úgy hiszem – igen nagy szükség is. Része lehet ebben annak is, hogy – igen helyesen – kerülni óhajtotta a szerző a mélyen elavult (marxista, marxizáló) formációteóriákat (utal is erre egy félmondatban), ám – úgy tűnik – a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötte. Látható ez az idézett szakirodalom áttekintéséből is. A nagy monográfiák (kezdetben inkább az Annales-iskolához tartozó nagyok francia összefoglalásai, később, napjainkban inkább az amerikai „külső emlékezet”-teóriák és szintézisek alkotóinak művei) kivétel nélkül hiányoznak a jelzett–hivatkozott szakirodalomból, annál bőségesebben szerepelnek a Nyíri Kristóf akadémikus és tanítványai által fémjelvezhető fogalomtörténeti és gondolkodásparadigmatikai dolgozatok, épp a szűkítő aspektus mára nemzetközileg is avultnak számító munkái. Pedig nem lett volna baj, ha a konkrétált egyedi bemutatások szükségszerűen szűkebb keretek közt mozgó előadásai előtt széles alap vetetett volna. Hogy egy művészettörténeti hasonlattal–metaforával éljünk: Gottfried Semper és Alois Riegl tizenkilencedik századi vitája ismétlődött itt meg, épp csak (?) azzal a különbséggel, hogy, nem mint a művészettudományban és immáron kétszáz esztendeje, Riegl győzött, hanem Semper került a dobogóra. Kár.

Konzervativizmus?

A már említett remek előszóban a szerkesztők a következőket is írják: „Bármely szakterületet tekintjük is, bennük mindig az intézmények képviselik a konzervatív elemet. Ha diszharmónia mutatkozik egyfelől a tevékenység, technika és technológia, másfelől az intézmények között, minden bizonnyal abból ered, hogy az intézmények nehezebben követik a változásokat, mint a szervezeti kötöttségektől mentes szakma önmagában. Az elméleti vonatkozásokat nem is említve: a gondolat, a fantázia szárnyalhat, az intézmények pedig minden mozdulatukban megküzdenek a nehézkedési erővel. A kézikönyv harmadik kötete az intézményekkel foglalkozik, s talán ezért is konzervatívabb az előző kettőnél”. Arany

szavak! Csak kérdés, *egészen* igazak-é. Első látásra persze úgy tűnik, igen. Sőt cáfolhatatlanul igen. Hisz a gondolat valóban szabad és a fantázia szárnyalhat, az intézmény pedig megköt és le- valamint visszahúz. Ám más ez a nehézkedés, más az elmélet és gyakorlat (Kant által oly ragyogóan áthidalhatónak kimutatott) ellentéte, és egészen más a megközelítésmódok, a metodikák rangsora. Megint más tudományszakokból próbálnék példákat, metaforákat, hasonlatokat hozni. Az újabb történettudományi iskolák épp az intézmények addig soha komolyan nem vett minuciózus vizsgálata által tettek szert vadonatúj nézőpontokra és eredményekre. Az ún. institucionális közgazdaság-tudomány újdonságai is arról tanúskodnak, hogy – ismétlem, metodológiai szempontból – az intézménykutatás, az intézményekből való kiindulás, az intézménycentrikus elméletalkotás (stb.) nemcsak nem konzervatív, hanem minden konzervatívizmus, elméleti merevség és kötöttség leghatékonyabb gyógyszerere. Szóval másként is fel lehetett volna fogni az intézményi megközelítést. Szerencsére az egyes fejezetek szerzői (e nembem élükön Varga Katalinnal) nem tartották magukat a szerkesztők pesszimista jóslataihoz. Nem egy könyvtártípus leírása a legjobb oldaláról mutatja az institucionalista megközelítésmód páratlan újdonságait. Hála Istennek!

Néhány szó a szakirodalomról

Az alábbiakban elmondandók nemcsak a Kézikönyv e kötetére vonatkoztathatók, ám persze most erről a kötetéről, ennek konkrét anyagáról lesz szó. A szerkesztők, hisz ez nyilván az ő intenciójuk volt és maradt, úgy gondolhatták, hogy nem szükséges egy kézikönyvben szakirodalmi bevezetést, propedeutikát *is* nyújtani. Azt hiszem, rosszul gondolják, gondolták. Egészen bizonyosnak tűnik, hogy egy-egy témakör (fejezet) végén annak az irodalomnak kellene következnie, amely az adott téma (fejezet) ma recens monográfiáit, szaktanulmányait sorolja fel, indítást adva a további tájékozódásra vágyóknak arra, hogy az alapművekről, a valóban és nemcsak átvitt értelemben „kötelező” olvasmányokról szerezhessenek tudomást. Persze sor kerül ilyesmire is. A fejezetvégi irodalomjegyzékek tartalmazznak – hol több, hol kevesebb – alap-szakirodalmi lajstromféleséget is. Ám ezek a munkák eltűnnek az esetleg még oly rövid listákban is. Az alfabetikus rend elmosza a különbséget e szuperfontos művek és a többi közt. Mert microdások a többiek? Részint olyan munkák, amelyek „futottak még”, valóban a témáról szólnak, de semmiképp sem tartoznak a nélkülözhetetlen alapszakirodalomhoz, részint olyanok, amelyekre a szerző fejezetében hivatkozik (és itt tág tere nyílik az önkénynek, a saját műveltség „fitogatásának”, vagy épp ellenkezőleg, annak, hogy kiderüljön, a szerző csak ezt és ezt ismeri, olvasta, a másikat, fontosabbat nem, például azért nem, mert nem tud azon a nyelven), részint olyanok, amelyek ma – milyen efemer dolog is ez – divatosak, közkézen forgók, mostanában sokat hivatkoznak rájuk stb. Nincs ez így rendjén persze, de azért nem olyan nagy baj. Azért persze optimálisabb megoldás is lehető lett volna. Esetleg úgy, hogy az irodalomjegyzéket *ne* egyedül a szerző állítsa össze, illetve, másrészt, hogy *ne* szerepeljenek a bibliográfiákban eseti utalások, hogy – csak példa – ne Sonnevend Pétertől kelljen megtudnunk, hogy Max Webernek voltak esszéi a tudományról és a politikáról mint hivatásról.

Összegzés helyett

E sorok olvasói talán már elfelejtették az előljáróban mondottakat, jelesül azt, hogy ez ismertetés szerzője boldog, hogy megjelent a Kézikönyv harmadik kötete, hogy csak azért nem írt panegirikust róla, mert természetesnek és magától értetődőnek veszi, hogy a kézikönyv szakmai–tudományos rangja kapcsán halovány kétely sem merülhet fel az olvasóban. A fentebbieket épp azért merete megjegyezni, mert bizonyos benne, hogy ezzel a művel szemben megengedheti magának, ezzel nem sérthet meg senkit, hisz napnál is világosabb, egy remekmű felkeltette irigység dolgozik benne. Ráadásul a hála is túlteng benne. Elolvasván a művet sokkal inkább tanult könyvtárosnak érzi, érezheti magát, mint eleddig. Minden szerző mérhetetlenül sok újdonsággal szolgált számára, reméli, hogy nem csak az ő számára. Azt viszont már viszonylag önzetlenül jegyzi meg, hogy az általa enyhén ócsárolt irodalomjegyzékben boldogan fedezte fel az igen számos hivatkozást olyan cikkekre, tanulmányokra, amelyek a 3K-ban jelentek meg. (VK)

Könyvtárosok kézikönyve 3. Szerk.: Horváth Tibor–Papp István. Bp. 2001. Osiris K.)

Ungváry Rudolf–Orbán Éva: Osztályozás és információkeresés

Kommentált szöveggyűjtemény

A kiadványsorozatról

1996-ban zajlott le az a pályázat, amelynek keretében – hosszú évek óta először – lehetőség nyílt arra, hogy a könyvtáros szakma képviselői tudásukat, ismereteiket írásba foglalják, és tisztes honorárium fejében felkínálják a képzésben való hasznosításra. Köszönet érte a minisztérium Könyvtári Osztályának. Majd évekig úgy tűnt, a szerzők most is az íróasztalfióknak dolgoztak, hiszen a honoráriumok kifizetése után a megjelentetésre már nem maradt pénz. A szerzők egyénileg próbáltak kiadót találni, inkább kevesebb, mint több sikerrel, mígnem az Országos Széchényi Könyvtár vállalta a kihívást: sorozatba szerkesztve az írásokat, biztosította megjelenésüket. Köszönet érte a nemzeti könyvtárnak. Különösen azért, mert a tankönyvnek, jegyzetnek szánt kötetek ára kifejezetten baráti, az egyetemi, főiskolai hallgatók zsebéhez mért.

A kötetekről

Ebben a sorozatban jelent meg 2001-ben *Ungváry Rudolf* és *Orbán Éva* már külső megjelenésében is tekintélyes munkája, az *Osztályozás és információkeresés*

című kommentált szöveggyűjtemény. A két, egyenként több mint 500 oldalas kötet közel száz írást ismertet, tesz közzé egészben vagy részleteiben. Az első kötet *Az osztályozás és elmélete*, a második *Az információkeresés és elmélete* alcímet viseli. Mint a szerzők előszavából kiderül, az anyaggyűjtés, a fordítás és a szerkesztés 1982-ben kezdődött, első menetben 1986-ig tartott, majd 1996-ban újra kezdődött, és 1999-ben fejeződött be. A szerkesztők 18 szakfordító, 16 szakmai és 4 nyelvi lektor munkáját fogták össze. A kötetek igényes tipográfiája, pontos, jól olvasható ábrái, áttekinthető mutatói – egyszerűen a tartalmi szerkesztés igényes formai megjelenítése – *Korpás István* technikai szerkesztő hozzáértését dicsérik.

A szerkesztés elveiről

A kötetek a címben megadott téma nemzetközi szakirodalmának válogatott szemelvényeit tartalmazzák a történeti fejlődés sorrendjében. A kronologikus rendezés, megvallom, első olvasásra nem tetszett. Attól tartottam, túlságosan a történetiség kerül előtérbe, ami minden fontossága mellett a téma alapos megismertetése szempontjából legfeljebb másodlagos rendezési elv lehetne. Alaposabban elmélyedve a kötetekben azonban kiderül, hogy nem egyszerű időrendiségről, hanem – mint azt immár magam is a szerkesztőket idézve írom – egyes részterületek történeti fejlődésének bemutatásáról van szó. Ebből adódóan olyan szerzők, mint pl. *Ingtraut Dahlberg* vagy *Friedrick Lancaster* többször is helyet kapnak a kötetekben, más-más részterület bemutatásakor. A tudomány fejlődéséből adódóan ugyanis nem állítható fel egy egyszerű korszakolás, hiszen különböző iskolák, elvek, paradigmák sokszor egymás mellett éltek, fejlődtek és támaszkodtak egymás eredményeire. A történeti fejlődés mint rendező elv tehát az egyes iskolák, részterületek fejlődésének bemutatására és a diszciplína egészének fejlődésére egyaránt igaz, a bevezető szövegekből és persze magukból a szemelvényekből is kiolvasható azonban, hogy ez a fejlődés messze nem írható le egy lineáris idősor mentén.

Még egy területet kell kiemelnem, ahol a kötetek recenzoraként hibát kerestem: kik azok, akik kimaradtak és miért? Hamar rá kellett jönnöm azonban, hogy egyszerűen olcsó kritizálás, másrésztől fárasztó és hiábavaló kutakodás lenne a kimaradt szerzők és műveik felsorolása. Bizonyára lehetne ilyent találni, és elmarasztaló érveket felsorakoztatni. De attól még, hogy néhány szerző mégoly fontosnak tartott műve bekerült volna, nem biztos, hogy a kötetek teljesebbek, jobbak lennének. A munka így is monumentális. A válogatás sokszínűségét mindenképpen jelzi, hogy mind az angolszász, mind a német, mind a francia, mind pedig a szovjet-orosz nyelvterület és iskolák képviselői helyet kaptak. Hatásuk a szakma hazai fejlődésére, alakulására egyaránt fontos volt.

Egy terület forrásait mégis hiányolom: a *Vannevar Bush*, *Theodor Holmes Nelson*, *Tim Berners-Lee* nevével fémjelezhető hypertext történetét. Bush munkája, az *As we may think* (*Atlantic Monthly*, 176. évf. 1945/7. szám 101–108. p.) nemcsak a hypertext-gondolat megteremtője, de az információtudomány talán leggyakrabban idézett cikke is. Nelson érdeme, hogy a hypertextet gondolatból módszerré fejlesztette. Elméleti munkái mind a mai napig olyan ötletekkel, gondolatokkal vannak tele, amelyek előrevetítik az információkeresés és a tudásábrázolás fejlődését. (Bush és Nelson munkásságával a második kötet bevezetője foglalkozik!) Berners-Leet a

hypertext módszert a gyakorlatba átültető eszköz, a World-Wide-Web megteremtőjeként szokás számon tartani. Munkáinak talán helye lett volna a 2. kötet II. részében. Való igaz, hogy a hypertext nem a klasszikus osztályozásból fejlődött az információkeresés módszerévé, de fontossága – különösen az internet világában – kétségbevonhatatlan. Mellesleg a kötetekben is szereplő *Gerard Salton* egyik utolsó munkája éppen az automatikus osztályozás és a hypertext kapcsolatával foglalkozik (Salton, G.; Allan, J.; Buckley, C.; Singhal, A.: Automatic analysis, theme generation and summarization of machine-readable texts. In: Agosti, M.; Smeaton, A. F.: Information retrieval and hypertext. London: Kluwer Academic Publishers, 1996.).

A kötetek felépítése

Az egyes korszakokat, iskolákat és szerzőket rövid kommentárokkal mutatja be Ungváry. Ezek stílusa, tartalma üdítően vegyes. A szakmai részek precíz, matematikai korrektséggel készült bemutatása bizonyára ismerős lesz mindenkinek, aki egyetemi hallgatóként találkozott szerzőjükkal. A szerzők bemutatása ugyanakkor a számos életrajzi adat felsorolása mellett is életszerű, szinte irodalmi. Nemcsak az egyes szerzők munkásságával ismerkedhetünk meg, de megtudhatjuk például azt is, hogy „Dewey élete kiegyensúlyozott, hatvan éves kora után is tudományos tevékenységet folytat, önmagával és a világgal elégedett emberként hal meg.” (I. köt. 43. p.)

Az első kötet részletes kronológiával indul. A 17 oldalas időrendi táblázat részletzettségére jellemző, hogy egy i. e. III. évezredbeli eseménnyel indít, ugyanakkor 1950-től kezdve minden évről eseménnyel számol be. Még így sem kapott benne helyet minden olyan adat, amely a szövegben később kiemelt dátumként jelenik meg. Olvasását kicsit nehézkessé teszi a tabulálás. Táblázatos elrendezés vagy részletesebb használati utasítás a kronológia elején talán megkönnyítené használatát.

A kötet az osztályozás modern klasszikusai (*Cutter, Dewey, Sayers, Bliss és Ranganathan*) munkásságának bemutatásával folytatódik. Közülük is Ranganathan *Prolegomena*-ja kap különös hangsúlyt, kiemelt terjedelmet.

A fogalmi kategóriák szerinti osztályozás fejlődését *Dobrowolski* és *de Grolier* munkásságán keresztül mutatják be a szerkesztők. A francia iskola képviselői közül az előbbinek az osztályozási rendszerek szerkesztésére vonatkozó elméleti munkája, az utóbbinak az osztályozáselmélet eredményeit bemutató összefoglaló írása kapott helyet, amelyen keresztül természetesen további szerzők eredményei (*Perry, Geisler, Kent*, stb.) is megismerhetők.

A következő korszak képviselői a szöveg-összefüggéseknek az osztályozásban történő visszaadását tűzték ki munkásságuk céljának. *Farradane, Perrault* és *Dahlberg* munkái kaptak helyet ebben a fejezetben. A munkák az egyetemes osztályozási rendszereken (ETO, BSO) belüli szintaktikai relációk kérdéskörével foglalkoznak.

Érdekes, korábban már említett része az első kötetnek az a fejezet, amely a szovjet–orosz iskola ideológiailag erősen befolyásolt, részleteiben mégis érdekes, szakmailag magas szintűnek minősíthető tevékenységét mutatja be *Kedrov* és *Šamurin* munkáin keresztül.

A CRG (Classification Research Group) tevékenysége nemcsak elméleti szempontból fontos (*Foskett*), de gyakorlati következménye is kiemelkedő. A PRECIS

rendszer a hazai szakemberek előtt sem ismeretlen, hiszen az OPKM éveken keresztül használta azt.

Nagy hangsúlyt kap a kötetben az a változás, amely a hatvanas évektől zajlik, és az on-line elérésű bibliográfiai adatbázisok elterjedésével kapcsolható össze: a mellérendelő, koordinált indexelés, osztályozás szerepének megnövekedése. Az első kötet második része a természetes nyelvű rendszerekről, a dokumentációs célú osztályozásról és indexelésről szól. *Lancaster, Gilchrist, Dahlberg, Supper, Wersig, Hutchins, Freeman* a kétségtelenül impozáns névsor, ami az idézett szövegek szerzőit illeti. És mindez úgy, hogy a szerkesztők deklaráltan nem kívántak foglalkozni a tárgyszavazással és a tárgyszókatalógussal, mondván, az arra vonatkozó szemelvények *Szilágyi Tibor* szöveggyűjteményében található (Szilágyi Tibor: *A tárgyszó és a tárgyszókatalógus*).

A szerkesztők helyenként mintha különbséget tennének a könyvtári és dokumentációs tevékenység között („A dokumentációs tevékenység történetileg ugyanolyan régi, akár a könyvtári.” 339. p.). Teszik ezt többek között azzal az érveléssel, hogy „[...] a folyóiratcikkek tartalmi feltáráshoz szükséges finomabb osztályozásra a szisztematikus, prekoordinált osztályozási rendszerek valójában kezdettől fogva alkalmatlanok voltak” (339. p.). Azzal együtt, hogy nem vitatom a fenti állítás helytállóságát, mesterkéltnek érzem a különbségtételt. Ugyanilyen szembeállítás figyelhető meg manapság, amikor az informatikus, információmenedzser, információbróker stb. elnevezések körül folynak viták. Úgy gondolom, ugyanarról a tevékenységről, nevezetesen az információ feldolgozásáról, tárolásáról, közvetítéséről beszélünk. A megnevezések változásai részben a tevékenység egyes aspektusaihoz (pl. hol zajlik a tevékenység, milyen hordozón jelenik meg az információ, mi a munkavégzés eszköze), részben divathoz köthetők (a munkaerő-piacon manapság jobban eladható a diploma, ha az információ vagy az informatika kifejezés benne van), részben pedig a természetes fejlődés eredményei. A különbségtétel tehát lehet elméleti, ha az aspektusok, módszerek változását, fejlődését szeretnénk bemutatni, de azon vitatkozni, hogy melyik tevékenység a régebbi, mint ahogy az egy, a képzési követelményekkel kapcsolatos vitában néhány hónapja elhangzott – „minek az informatikus-könyvtáros minősítés az oklevelekben, amikor a könyvtáros mesteriség több ezer éves” –, véleményem szerint felesleges és irreleváns. Ilyen különbségtétel a jelen kötetben egyébként ezen a mondaton kívül nem is érhető tetten, a váltogatás éppen a szakmai fejlődést tükrözi.

* * *

A második kötet *Az információkeresés és elmélete* címet viseli. Az „information retrieval” (reméljük a sokat vitatott fordítás most már végleg a helyére kerül, és nem erőltetjük a „visszakeresést” – vö. Horváth-Papp: *Könyvtárosok kézikönyve* II. kötet.) elnevezés szorosan köthető az információs munka gépesítéséhez. A kötet is e felfogást tükrözi, amikor „A gépesítés kezdetei” és az „On-line és internet” részekre tagolódik. A gépesítés a tartalomfeltáráshoz számára egyszerre jelent kihívást (ugrásszerűen megnőtt a feldolgozandó dokumentumok száma és az irántuk mutató igény) és segítséget (megjelentek a módszerek automatizálásához szükséges eszközök). Az automatizált indexelés, osztályozás és referátumkészítés elméleti kérdései, statisztikai (*Luhn, Salton*), nyelvészeti (*Garvin*,

Weinreich, Bar-Hillel), heurisztikus (Harter, Bates), kognitív (Ingwersen) módszerei kaptak helyet a kötetben, sok más szerző írásai mellett. Az intellektuális és gépi indexelés összehasonlítása „könyvtárnyi” irodalmat termelt. A válogatásba olyan kiemelkedő szerzők művei kerültek be, mint Shera, Vickery, Kent, Borko vagy Brookes. Nem maradt ki a cranfieldi és az aberyswyth-i jelentések ismertetése sem az információkeresés gépi módszereinek értékeléséről.

A gépesítés egy újabb problémát is felvetett: nevezetesen a gépi rendszerek közötti adatsere kérdését. Az első megközelítésben számítástechnikai probléma az információk munka tartalmi problémájává vált. A kötetben ezért joggal kaptak helyet a nemzeti és nemzetközi csereformátumokról szóló írások, első helyen természetesen a MARC különböző változataival foglalkozók. Történeti értéke van az NTMIR mágnesszalagos adatsere-formátumáról szóló írásnak.

A válogatás utolsó fejezete az internettel foglalkozik. Az új médium, kommunikációs csatorna vagy információforrás (az internetet akármelyik szempontból nézhetjük és értékelhetjük) megjelenése alapvető változást okozott az információs szakmában (is). A szerkesztők közel száz oldalt szenteltek a témának – és még ez is egy kicsit kevésnek tűnik. Való igaz, hogy ha a történetiséget nézzük, akkor az internet megjelenése és elterjedése csak „néhány napos” esemény, de hatása ennél jóval nagyobb. Ezt a szerkesztők is hangsúlyozzák, már a fejezet címével is „[...] világméretű hozzáférés a tömegek számára”. Ez a tömegesedés azzal jár, hogy az internettel foglalkozó írások jelentős része használati utasításszerű ismeretterjesztésekből áll – ezekből a kötetbe került, Zorn és társai által készített a kifejezetten jók közül való –, mintha a nemzetközi szakirodalom sem jutott volna még túl a rácsodálkozáson. Elfogadva a szerkesztők szándékát, hogy az internettel kapcsolatos írások ismertetésével „csak” mintegy lezárni szerették volna az osztályozás és információkeresés történeti fejlődését, érdeklődéssel várom akár e munka folytatásaként, akár más szerkesztők tollából a bővebb feldolgozást.

Értékelés helyett

Az ilyen terjedelmes méretű vállalkozásokat általában két módon szokás értékelni: vagy a monumentalitást hangsúlyozza az értékelő, mivel az első látásra szembetűnő, és így nagyot tévedni nem lehet (ebbe a „hibába” magam is beleestem), vagy cinkos-irigyen annyit jegyez meg: sok hiba van benne, az a lényeg, ami kimaradt (ezt igyekeztem elkerülni). Igazi értékmérője a használat lesz, annak területe pedig elsősorban a könyvtárosképzés. Ott pedig már régóta hiányzott egy ilyen szemelvénygyűjtemény. Bátran ajánlom tehát az oktatók és hallgatók figyelmébe: jó néhány szemináriumi munka, szakdolgozat alapanyagát lehet benne megtalálni. A doktori iskola előtt pedig adott a feladat: tessék megtalálni a kiegészítéseket, a hiányzó láncszemeket, és magas szintű tudományos elemzéseket készíteni a források alapján!

Sütheő Péter

Hírek a Könyvtári Intézetből

A Könyvtári Intézet oktatási programjaiból

OKJ szakképesítést nyújtó tanfolyamok

☞ Könyvtáros asszisztens képzés (középfokú szakképesítés)

A könyvtáros asszisztens képzést a 10/1995. MKM rendelet szerint, a szakképesítés szakmai követelményének megfelelően végezzük (MK, 1995. 78/1. sz.). A tanfolyamot februárban és szeptemberben is indítjuk, 2 féléves – 220 óra. A képzés kéthetente két napot vesz igénybe. A tanévet a tanulók záróvizsgával fejezik be.

A jelenleg érvényes költségek: tandíj 28 000,- Ft/félév, a tanfolyami segédletek ára kb. 2000,- Ft, a záróvizsga és az oklevél díja 12 000,- Ft.

További információ: Törökné Jordán Katalin; telefon: 224-3820;
e-mail: tjkata@oszk.hu

☞ Alapfokú számítógép-kezelő, -használó tanfolyam

A szakképesítést adó képzést a 31/1997. (X. 31.) MKM rendelettel módosított 16/1994. (VII. 8.) MKM rendelet alapján szervezzük.

A képzés célja: számítástechnikai alapismeretek, hálózatkezelés, elektronikus levelezés, internethasználat, adatbázis-kezelés, látványtervezés/grafika, prezentációkészítés, szövegszerkesztés, táblázatkezelés témákból a mindennapi munkahelyi számítógép-használat alapismereteinek elsajátítása.

Jelentkezési feltétel nincs.

A tanfolyam időtartama: 2 félév – 168 óra (1. félév: 5×2 nap, 2. félév: 4×2 nap+1×3 nap ismétlés, vizsgafelkészítés)

A tanfolyamot februárban és szeptemberben is indítjuk. Januárban, illetve augusztusban lehet jelentkezni.

A képzés havonta átlagosan két napot vesz igénybe, 9⁰⁰–16⁰⁰ óráig.

A tanévet a tanulók záróvizsgával fejezik be.

A jelenleg érvényes költségek: tandíj: 28 ezer Ft/félév, vizsgadíj: 12 ezer Ft.

További információ: Fejős László, Payer Barbara; telefon: 487-8643;

e-mail: sunt@oszk.hu, bara@oszk.hu

☞ Felsőfokú könyv- és papírrestaurátor tanfolyam

A tanfolyam három éves, 1100 órás. A tanított tárgyak: szakmai elmélet, szakmai gyakorlat, művészettörténet, rajz. A szerzett képesítés („könyv- és papírrestaurátor”) felsőfokú szakképzettség.

A jelentkezés feltételei:

érettségi; igazolt munkahelyi kézi könyvkötő vagy könyv- és/vagy papírrestaurátor műhelyben vagy múzeumi restaurátor műhelyben.

A jelentkezők a tanfolyam indulása előtt 3 hónappal felvételi vizsgát tesznek.

A tanítás minden második héten két és fél napon van (egymás utáni napokon); az első napon 16–19 óra, a második napon 8³⁰–19 óra, a harmadik napon 8³⁰–16 óra között.

Az éves tandíj jelenleg 70–80 000 Ft.

A következő tanfolyam legkorábban 2004 szeptemberében indul az Országos Széchényi Könyvtárban.

Azoknak, akik jelzik érdeklődésüket a tanfolyam iránt, és megadják címüket, a tanfolyam kezdete előtt nyolc hónappal elküldjük a felvételi vizsga irodalmát és a jelentkezési lapot.

További információ: Kastaly Beatrix; telefon: 311-8052, 331-6956;

e-mail: kastaly@oszk.hu

Akkreditált továbbképző tanfolyamok

☞ Esélyegyenlőség a könyvtári ellátásban

A továbbképző tanfolyam felkészíti a könyvtárosokat az esélyegyenlőségi törvény könyvtári követelményeinek megvalósítására annak révén, hogy társadalmi összefüggésrendszerben mutatja meg a fogyatékkal járó problémákat. Alkalmassá teszi a könyvtárosokat a rehabilitációs szemlélet elfogadására és továbbadására, megfogalmazza számukra a könyvtári ellátás biztosításának szakmai és minőségi követelményeit az egyes fogyatékosági területek szerint. Biztosítja számukra a problémával való érdemi foglalkozáshoz szükséges speciális szakmai ismereteket, készségeket. Tudatosítja a könyvtárosokban az állami és társadalmi intézményekkel, a civil szervezetekkel, társaságokkal, alapítványokkal stb. való együttműködés szükségességét, továbbá az esélyegyenlőségi törvény határidőre történő teljesítésének számonkérését.

A tanfolyam 30 órás, részvételi díj: 25 000,- Ft.

További információ: dr. Bartos Éva; telefon: 224-3818;

e-mail: bartos@oszk.hu

☞ Roma kisebbség könyvtári ellátása

A tanfolyam felkészíti a könyvtárosokat a roma kisebbség országos felzárkóztató programjának keretében a könyvtári lehetőségek és követelmények átgondolására, azok biztosítására. Betekintést enged a cigány kultúra, hitvilág, értékrend, életmód és irodalom világába. A hallgatók megismerkednek a cigány nyelvű könyvkiadás és könyvellátás helyzetével. A tanfolyam célja, hogy tudatosítsa a kirekesztő szemlélet tarthatatlanságát, a pozitív diszkrimináció szükségességét, és felhívja a figyelmet az állami és civil szervezetek segítségének igénybevételére.

A kurzus 30 órás, részvételi díj: 25 000,- Ft.

További információ: Törökné Jordán Katalin; telefon: 224-3820;

e-mail: tjkata@oszk.hu

Könyvtárosok mentálhigiéniéje

Az ún. segítő szakmák – melyek közé tartozik a könyvtárosság is bizonyos szempontból – olyan nagy mértékben veszik igénybe és terhelik meg a szakemberek személyiségét, hogy azok idő előtt a belefáradás, a túltelítettség állapotába kerülnek, és az ún. „kiégési szindróma” tünetei jelentkeznek, ami gyakran a pálya elhagyásával jár. Mindez megelőzhető, ha e szakemberek kellő figyelmet fordítanak saját lelki egészségükre.

A tanfolyam célja segítséget nyújtani a könyvtárosoknak, hogy kellő önismeret birtokában sikerüljön megőrizniük kiegyensúlyozott, harmonikus személyiségüket, s ezáltal hatékonyabbak legyenek a könyvtári interperszonális kapcsolataikban.

A képzés 30 órás, részvételi díj: 25 000,- Ft.

További információ: Törökné Jordán Katalin; telefon: 224-3820;

e-mail: tjkata@oszk.hu

Alapfokú internethasználati ismeretek könyvtárosoknak – internet-használat a mindennapokban

Napjainkban a könyvtári területen is egyre szorosabban vesz minket körül a számítástechnika, a számítógépekkel való könnyebb és gyorsabb munkavégzés lehetősége. Többek között megjelent egy új – számítógép-hálózatra épülő – információáramlást biztosító közeg, segítségével leküzdhetők az idő és földrajzi távolság okozta akadályok, és minőségében más szolgáltatás nyújtható az egyes munkafolyamatokban, jelen esetben a könyvtári területen. E dinamikusan fejlődő területnek az internethálózat a megjelenítője.

A képzés célja azon közgyűjteményben dolgozó szakemberek megismertetése az Internet használatával, akik eddig egyáltalán nem vagy csak elméletben sajátították el ezeket a tudnivalókat, de objektív okok miatt a gyakorlatban nem tudták azokat alkalmazni. A programban nagy hangsúlyt fektetünk többek között az elektronikus levelezésre, internetes keresési technikákra, a honlapszerkesztés készségszintű elsajátítására.

A képzés 30 órás, részvételi díj: 25 000,- Ft

További információ: Payer Barbara; telefon: 487-8643;

e-mail: bara@oszk.hu

Hagyományos és számítógépes formai feltárás

A továbbképző tanfolyam célja, hogy tegye lehetővé a résztvevők számára a korábban tanult ismeretek felfrissítését, a régi és az új katalogizálási elvek közötti különbségtételt és összefüggéseket. Legyen képes a megszerzett ismeretek gyakorlati szintű alkalmazására mind a nyomtatott, mind a számítógépes bibliográfiai rekordok előállítására.

A tanfolyam 90 órás, részvételi díja 35 000,- Ft

További információk: Varga Ildikó, Fejős László; telefon: 224-3821, 487-

8643; e-mail: ivarga@oszk.hu, sunt@oszk.hu

A tanfolyamok igény szerint indulnak, részletesebb leírásukat megtalálhatják a Könyvtári Intézet új honlapján a www.ki.oszk.hu címen.

Megalakult a Könyvtári Teljesítménymérési Munkabizottság

2001. november 5-én, majd január 16-án ülésezett az új munkabizottság, melynek célja a tevékenység első szakaszában a megyei és felsőoktatási könyvtárak munkájának hatékony mérése. A kidolgozott eljárásokat a későbbiek során valamennyi könyvtártípus számára hozzáférhetővé kívánja tenni a Könyvtári Intézet.

A munkabizottság – résztvevői:

NKÖM – Könyvtári Osztály – Budapest

Könyvtári Intézet – Budapest

Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Központi
Könyvtár – Budapest

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár – Debrecen

Szent István Egyetem Könyvtára – Budapest

József Attila Megyei Könyvtár – Tatabánya

Katona József Megyei Könyvtár – Kecskemét

Pest Megyei Könyvtár – Szentendre

Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár – Szolnok

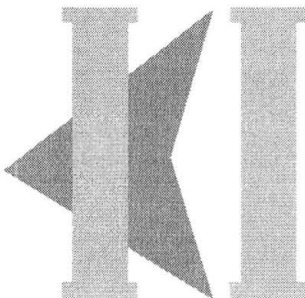
A munkabizottság az alábbi határozatokat hozta:

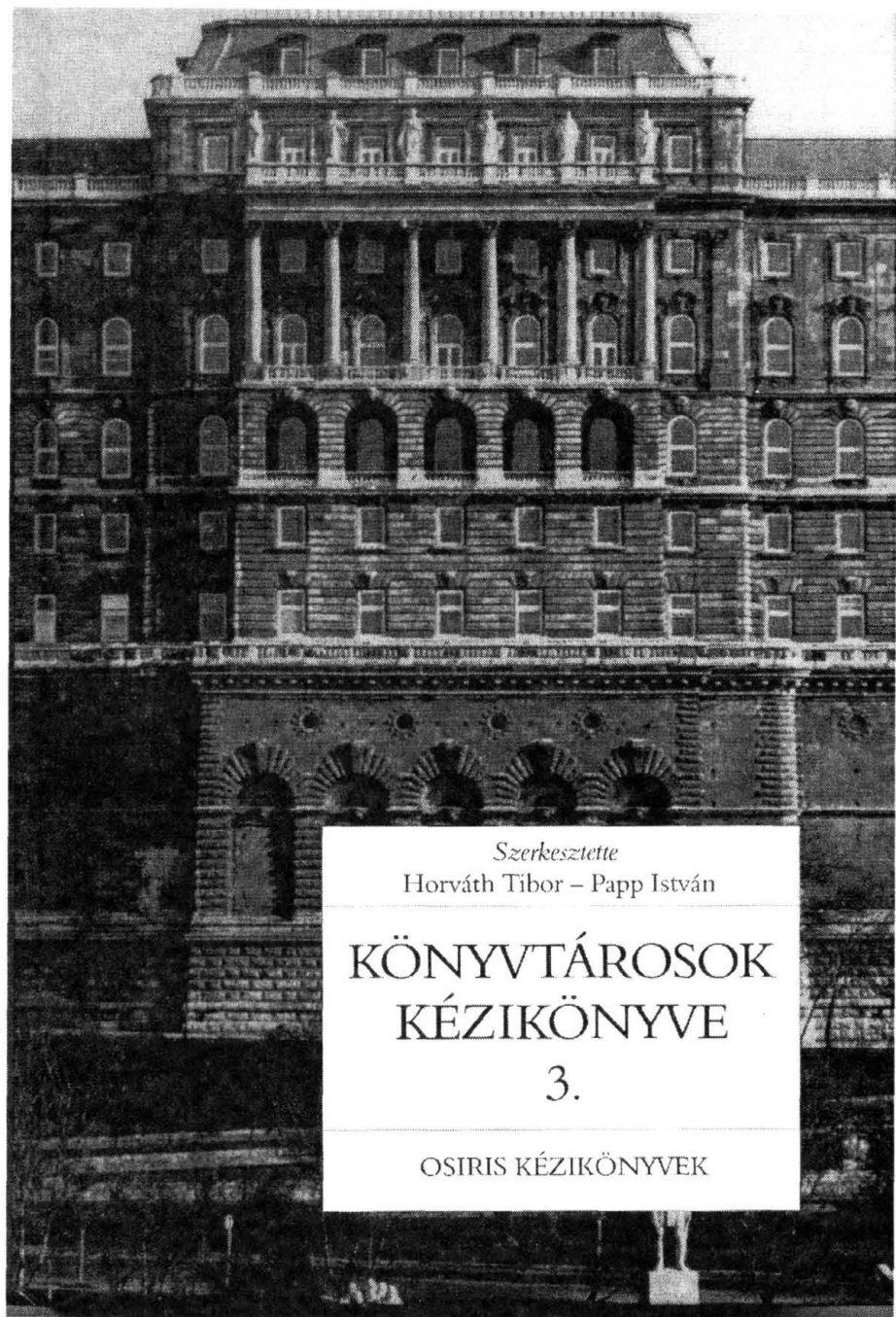
- 1) A Könyvtári Intézet állítsa össze a jogszabályokban, szabványokban, egyéb publikált dokumentumokban hivatkozott azon könyvtári fogalmak jegyzékét, melyek egységes és következetes használata a könyvtári teljesítménymérés kapcsán elengedhetetlen. A jegyzék tartalmazza a fogalmat, annak értelmezését és a forrásdokumentum megnevezését.
- 2) A résztvevő könyvtárak alkalmazásra készítsék elő az MSZ ISO 11620-as szabványban leírt teljesítménymutatókat. Ennek keretében dolgozzák ki az alkalmazáshoz szükséges eljárásrendet. Tegyenek javaslatot a konkrét megoldásokra.
- 3) Munkamódszernek, vezérfonalnak magát a szabványt és annak tagolását tekintjük. Mindenki ennek mentén tekinti át, hogy az általa kidolgozásra kerülő mutató majdani alkalmazásához a szabvány egyes pontjainál található információkon kívül mit szükséges még pontosítani, értelmezni, meghatározni. Fontos, hogy mindenki figyeljen arra, hogy a kidolgozás során hasznosítsa a már létező értelmezéseket és méréseket (pl. statisztikát). Tehát a kidolgozás első lépése a – tárgyra vonatkozó – tájékozódás legyen.
- 4) A fogalmak tisztázatlanságát nem tekintjük olyan gátló tényezőnek, amely munkánkat ellehetetleníti. Egyrészt több szem többet lát alapon a munka, az alkalmazás során még pontosodhatnak a jelentések, másrészt alkalmazhatjuk azt a szabványokból ismert formulát, miszerint az adott fogalom „e mutató vonatkozásában” jelenti azt, amit éppen jelent.

- 5) A szabványt alapnak tekintjük. Nem kívánunk eltérni tőle. A mutató célját és meghatározását kritika nélkül átvesszük. A feladatunk a használathoz megadott módszereknél a hogyan kérdés(ek) megválaszolása. (Pl. 1.1.4. Válasszanak ki reprezentatív mintát a célközönségből. – Hogyan? Mit tekintünk reprezentatívnak? Mit tekintünk célközönségnek? Hogyan érjük el őket? Ki fog kérdezni? Hogyan? Szóban, írásban?) A bizottság mindemellett javaslattal élhet a szabványban nem vagy érintőlegesen szereplő területekre további mutatók kidolgozására, illetve a szabványban érintett területeken új értelmezésű mutatók kidolgozására.

A munkabizottság célja:

- Az MSZ ISO 11620 szabványban leírt könyvtári teljesítménymutatók közül azok kiválasztása, amelyek egyrészt bevezethetők, másrészt alkalmasak arra, hogy a teljesítménymérés általános feltételei (egységes mérési rendszer bevezetése, egységes eljárások kidolgozása) erősödjenek, és hogy megteremtődjön a hozadék is (normák meghatározása).
- A kiválasztott mutatók alkalmazásához a szabványban rögzített keretben – azt kiegészítendő – eljárásrendek megfogalmazása.
- Az elkészült eljárásrend alapján az alkalmazások elindítása.
- Az alkalmazás tapasztalatainak beépítése az eljárásrendbe.
- A tevékenység dokumentálása és javaslat tétele a további hasznosításra.





Szerkesztette

Horváth Tibor – Papp István

KÖNYVTÁROSOK
KÉZIKÖNYVE

3.

OSIRIS KÉZIKÖNYVEK

